THE M. S. UNIVERSITY ORIENTAL SERIES : NO. 2

MUDRĀVICĀRAPRAKARAṆAM
and
MUDRĀVIDHIḤ

Critically Edited by

Dr. Priyabala Shah

ORIENTAL INSTITUTE,
BARODA

The M. S. University Oriental Series

General Editor

G. H. Bhatt,

Director, Oriental Institute.

No 2

MUDRĀVICĀRAPRAKARAṆAM
and
MUDRĀVIDHIḤ

Critically Edited by

Dr. Priyabala Shah,
M. A., Ph. D. (Bom.), D. Litt. (Paris)
Head of the Department of Ancient Indian Culture,
Rāmānanda Mahāvidyālaya, Ahmedabad.

ORIENTAL INSTITUTE,
BARODA
1956

TWO TEXTS ON JAINA MUDRĀS

I

CRITICAL APPARATUS

The two texts edited here are based upon single MSS. in the possession of the Jaina Bhandāra at Pāṭaṇa. I undertook to edit them because they give interesting new information regarding mudrās as practised amongst the Jainas.

MS. No. 17398	MS. No. 16444
Name : Mudrāvicāra	Name : Mudrāvidhi
Author : ?	Author : ?
Folios : 2	Folios : 6
Size : 10″ × 4½″	Size : 10¼″ × 4¼″
Extent : 13 lines per page	Extent : 18 lines per page
Script : Devanāgarī	Script : Devanāgarī
Language : Sanskrit	Language : Vernacular or Popular Sanskrit
Appearance : Nearly 400 years old,	Date : Saṁvat 1663, Pauṣa vadi 8, Saturday (*i.e.* 10-1-1607)

The name of the first work is given at the beginning of the MS. as Mudrāvicāra and at the end as Mudrāvidhi. This work is referred to in Nirvāṇakalikā and Vidhimārgaprapā as Mudrāvidhi. I think, however, that the appropriate title of the work would be *Mudrāvidhivicāra.*

The second work is named both at the beginning and at the end of the MS. as Mudrāvidhi.

In order to avoid confusion we will call the first work Mudrāvicāra and the second Mudrāvidhi.

Language :—It is necessary to say a word about the linguistic style of these two works. The Mudrāvicāra is written on the whole in pure Sanskrit but the Mudrāvidhi is written in what might be called popular or vernacular Sanskrit.

Date and Authorship :—Coming to the authorship and date of these two works, we find that the problem of Mudrāvicāra is more complicated, on account of the fact that it is found as a chapter in the Nirvāṇakalikā attributed to Pādalipta and in the Vidhimārgaprapā of Jinaprabhasūri. As far as the latter is concerned, we can assume that our Mudrāvicāra is adopted like so many other Sanskrit ones in this Prakrit work. The real difficulty therefore is only regarding the relation of Mudrāvicāra with Nirvāṇakalikā. In other words we want to know whether Mudrāvicāra is an independent work used in Nirvāṇakalikā or a

part and parcel of it. If we compare the text of Mudrāvicāra of our MS. with what is given in the Nirvāṇakalikā, edited by Mohanlal Zaveri, we find that the works are identical. We would therefore be driven to the conclusion that our text is a chapter from Nirvāṇakalikā.

But before we accept such a conclusion let us consider here a similar problem with regard to the incorporation of what is known as Laghuśānti amongst the Jainas. This hymn is regarded as the work of Mānadeva of the 11th cent. A.D. In Nirvāṇakalikā the matter is in prose while the same matter is in verse in Śāntistava of Mānadeva.

A comparison of Mānadeva's Śāntistava with the corresponding matter in Nirvāṇakalikā (P. 25) makes it clear that Mānadeva has versified the prose of Nirvāṇakalikā.[1] Moreover, Mānadeva himself says in verse 16[2] that he has composed the Śāntistava with the Mantrapadas as revealed by the former Sūris. So we can say that Mānadeva has taken his material from Nirvāṇakalikā.

From the above discussion we find that later writers like Mānadeva and Jinaprabhasūri draw some of their material from Nirvāṇakalikā without however mentioning the work or its reputed author Pādalipta.

May not, however, this absence of reference to the work or the author be due to the fact that this material might have independent existence and that the author or compiler of Nirvāṇakalikā was regarded as having utilized this old material as these later authors themselves did? The fact that our MS. does not say that it is a chapter from Nirvāṇakalikā, would incline us to assume that according to this MS. or its proto-type, Mudrāvicāra was an independent work! At least such a possibility is not altogether excluded.

Whatever may be the case, the question of the date of Mudrāvicāra is connected with the question of the date of Nirvāṇakalikā. If we accept the traditional attribution of Nirvāṇakalikā to the ancient Pādaliptācārya, the work

[1] Compare :—
Nirvāṇakalikā :—सकलातिशेषमहासम्पत्समन्विताय त्रैलोक्यपूजिताय नमो नमः शान्तिदेवाय ।
Śāntistava :— सकलातिशेषकमहासम्पत्तिसमन्विताय शस्याय ।
त्रैलोक्यपूजिताय च नमो नमः शान्तिदेवाय ॥ ३ ॥
Nirvāṇakalikā :—सर्वामरसुसमूहस्वामिसम्पूजिताय भुवनपालनोद्यताय—
Śāntistava :—सर्वामरसुसमूह, स्वामिक संपूजिताय निजिताय ।
भुवनजनपालनोद्यत—तमाय सततं नमस्तस्मै ॥ ४ ॥
The letters क and च show that Mānadeva has added them for the sake of metre. Otherwise क and च have no necessary place.

इतिपूर्वसूरिदर्शित- -मन्त्रपदविदर्भितः स्तवः शान्तेः । १६
(See Pañcapratikramaṇasūtra)

would belong to a period between 1st cent. B. C.[1] to 3rd cent. A. D.[2] or anywhere before the 5th cent. A. D.[3] Considering, however, the style of the whole work and particularly the Tantric part including 73 mudrās, we cannot put this work before the fourth or the fifth century A. D., when Tantric practices including Mudrās became prevalent among Buddhists and possibly Jains, as we shall see later. For the present, therefore, we must remain satisfied with the conclusion that Mudrāvicāra whether as a part of Nirvāṇakalikā or an independent work cannot be earlier than the fifth cent. A. D. and may be a work of the 5th or the 6th cent. A. D.

As to the Mudrāvidhi, it appears to be an independent work. But as the name of its author is not given, we cannot definitely fix its date. Its language, however, as said above is vernacular Sanskrit. So on the ground of its language we can assign it to about the 13th or the 14th cent. A.D., when this style of writing Sanskrit became popular amongst the Jain Sādhus.

Contents—(i) *Mudrāvicāra*:—The work describes 73 Mudrās. The forma tion of the different mudrās is clearly and precisely described ; their classification into such divisions as Śuddhimudrā, Āvāhanamudrā, Pūjāmudrā is also suggested. But the specific usage and purpose of each mudrā is not given.

The work starts with the mudrās of purification (Śuddhi). These mudrās are Nārāca and Kumbha. Six Vinyasana (arranging, disposing) mudrās like Hṛdaya, Śiras, Śikhā, Kavaca, Kṣurapra and Astra are given. These mudrās might be used for meditation or contemplation of the deities. Six mudrās—Mahāmudrā, Dhenu, Āvāhanī, Sannidhāpanī, and Niṣṭhurā are meant for the purpose of invocation. Two mudrās like Govṛṣaṇa and Trāsani are shown for Pūjā-wor-shipping.

The following are the mudrās signifying deities. The first four mudrās—Pāśa, Aṅkuśa, Dhvaja and Varada—are called Jayādi Devatās.[4] These are followed by the sixteen Vidyādevīmudrās.[5] They are Śaṅkha, Śakti, Śṛṅkhalā, Vajra, Cakra, Padma, Gadā, Ghaṇṭā, Kamaṇḍalu, Paraśu, Vṛkṣa, Sarpa, Khadga,

[1] See Nirvāṇakalikā edited by Mohanlal Zaveri, p. 16.

[2] See Jayaswala's article in Malaviya Commemoration Volume (1932). p. 185 ff.

[3] See History of Sanskrit literature—by Winternitz, Vol. II, p. 478.

[4] Jayā, Vijayā, Ajitā and Aparājitā (N. K. p. 37).

Jayā, Vijayā, Padmā and Aparājitā (Śāntistava in Pañcapratikramaṇa Sūtra).

Jayā, Vijayā, Jayantī and Aparājitā (Viṣṇdharmottara Ad. 66 Ślo. 5).

[5] Rohiṇi, Prajñāpati, Vajraśṛṅkhalā, Apraticakrā, Puruṣadattā, Kālī, Mahākālī, Gauri, Mahājvālā, Mānavī, Vairoṭī, Acyutā, Mānasī & Mahāmānasī—see N. K. (p. 37).

Jvalana and Śrīmaṇi. The four mudrās—Daṇḍa, Pāśa and two Śūlas are meant for the four Digpālas. [1]

Saṃhāramudrā [2] represents Visarjana ; it is a sort of send-off mudrā. The Devadarśanamudrās (seeing the images of the deities) are the two Parameṣṭhins and Pārśva. Lastly, the author gives a list of ninteen Sāmānya mudrās, *i. e.* general mudrās. They are : Añjali, Kapāṭa, Jina, Saubhāgya, Yoni, Garuḍa, Namaskṛti, Muktāśukti, Praṇipāta, Triśikha, Bhṛṅgāra, Yoginī, Kṣetrapāla, Ḍamaruka, Abhaya, Varada, Akṣasūtra, Trāsanī and Viśvamudrā. These mudrās are used in the ceremony of the installation of deities in the temples.

The work ends with the Puṣpikā 'iti mudrāvidhiḥ.'

It appears from the mudrās mentioned above that some are connected with the deities to be worshipped, some with the worshippers, while the third set symbolises the Upacāras used in worshipping.

(ii) *Mudrāvidhi* :—The total number of mudrās described in Mudrāvidhi is 117. The work gives the formation of each mudrā with its Bīja (lit. seed *i. e.* a syllable of mystic significance) and its particular usage. It is stated at the end that there are 52 mudrās having 52 vyañjana Bījas ; they are repeated in order to make 104 mudrās. Out of these 52 mudrās, the varṇas—ऋ, ॠ, ऌ, ॡ are to be omitted. We know that there are only 33 Vyañjanas. It is hard to understand why the author has stated the number to be 52. Can he have any other meaning of Vyañjana in his mind ? Moreover, instead of 104, we find in the work 117 mudrās.

The work opens with Oṃkāra mudrā. In order to understand the scheme of the work, I give below its Varṇabījakośa with the corresponding mudrās.

Bīja	Mudrā	Bīja	Mudrā
प्रणव	ॐ	छ	मशीत
माया	ह्रींकार	ज	गृह्तोडा
न	नकार	झ	सिंहासन
म	मकार	ञ	पद्मकोश
अ	सिंहमुद्रा	ट	सामान्यपद्ममुद्रा
आ	ऐंकार	ठ	नेत्रमुद्रा
इ	शङ्ख	ड	विकसितपद्ममुद्रा
ई	चतुष्कपट्ट	ढ	सनालकमल
उ	नागर्वेल्लिपत्रद्वय	ण	अश्वमुद्रा
ऊ	योनि	अ	गजमुद्रा

[1] Yama, Varuṇa, Kubera and Indra, N. K. (P. 38).

[2] The Āvāhanīmudrā invites the deities and the Saṁhāra mudrā disperses them.

Bīja	Mudrā	Bīja	Mudrā
ऋ	पञ्चपरमेष्ठी	त	दण्ड
ॠ	,,	थ	पार्श्वनाथ
ऌ	जिनालयमुद्रा	द	गरुड
ॡ	स्वस्तिकमुद्रा	ध	नाराच
ए	चतुर्मुख	न	सतत
ऐ	कल्याणत्रय	प	वापी
ओ	सामान्यजिनालय	फ	कुंभ
औ	कपाट	ब	अपरकुंभ
क	तोरण	भ	कुंभ
ख	शक्तिः	म	हृदय
ग	ईश्वर	य	शिरोमुद्रा
घ	अमृतसञ्जिवनी	र	शिखा
ङ	त्रिनेत्र	ल	कवच
च	त्रिपुरमुद्रा	व	घृतभृतकुंभमुद्रा
		श	क्षुर
		ष	भृङ्गार
		स	अस्त्र
		ह	धेनु
		52	
अं	प्रतिमा	द	योग
अः	स्थापनी	ध	मङ्गल
क्ष	आवाहनी	न	आसन
ठ	संनिधानी	प	अङ्ग
अ	निष्ठुरा	फ	पर्वत
आ	प्रवहण	ब	विस्मय
इ	स्थापन	भ	चुंटन
ई	अवगुण्ठन	म	श्रीवत्स
उ	निरोध	य	अक्ष
ऊ	शासनी	र	गदा
ऋ	गोवृषण	ल	घण्टा
ॠ	पाश	व	नाद
ऌ	महामुद्रा	श	कमण्डलु
ॡ	अपरपाश	ष	परशु
ए	अङ्कुश	स	अपरपरशु
ऐ	अपरअङ्कुश	ह	वृक्ष
		५२	
ओ	महाङ्कुश	अं	सर्प
औ	महानागपाश	अः	सर्प

Bīja	Mudrā	Bīja	Mudrā
क	ध्वज	ध्या	ज्वलन
ख	शरा	ठ	शिवशासन
*क्ष	वज्र	अ	शूल
ग	शृङ्खला	आ	श्रीमणि
घ	वरद	इ	शूल
ङ	चक्र	ई	संहार
च	नमस्कृति	उ	परमेष्ठी
छ	मुक्ताशुक्ति	ऊ	अञ्जलि
ज	प्रतिपात	ए	जिनमुद्रा
झ	योनि	ऐ	सौभाग्य
ञ	त्रिमुख	ओ	सौभाग्य
ट	योगिनी		
ठ	डमरुक		
ड	क्षेत्रपाल		
ढ	अभय		
ण	पाशक		
त	खड्ग		
थ	प्रवचन		

Even a cursory glance at the texts of Mudrāvicāra and Mudrāvidhi shows that these works belong to the Tantric class of literature. They give us a good idea of the practice of the mudrās amongst the Jains.

We may compare the mudrās of these works with those mentioned in other (a) Jaina, works, as also (b) with the Rahasya-mudrās (esoteric mudrās) and the Sāmānyamudrās or Nṛttaśāstramudrās given in adhyāyas 32 and 33 of Viṣṇudharmottara. (The descriptions of the mudrās in Viṣṇudharmottara clearly bring out the significance of the term Rahasyamudrā, because they mystically suggest godswith their insignia, the syllables,[1] the Vedas and the Vedāṅgas. The whole of this Rahasyamudrā adhyāya in Viṣṇudharmottara is in prose excepting the last verse which) introduces the next adhyāya as describing Sāmānyamudrā. The comparison of these adhyāyas with our texts, Mudrāvicāra and Mudrāvidhi will be found interesting and useful.)

[1] Compare—"The Gods, and the High Initiates of Ancient Egypt had their 'Words of Power' (mantras), and each letter or symbol of their Alphabet was potent with supernatural efficacy as springing from the Divine Mind of the Supreme, personified by the god Thoth. A similar belief prevailed in India, where the great 'Architect of the Gods,' Viśvakarmā, was thought to have created and delivered to men the holy Devanāgarī (Sanskrit) Alphabet. Letters, their uttered sound, and their simulation by interlacements of the fingers, were

The following table gives a comparative list of the different kinds of mudrās in our texts and other Jaina works such as Ācāradinakara, Bimbapraveśa-vidhi, Śrī Sūrimantranityakarma and Vidhimārgaprapā :—

(a) Mudrā-vicāra	Mudrāvidhi	Ācāradina-kara	Bimbapra-veśavidhi	Sūrimantra	Vidhiprapā
अक्षसूत्र	अक्ष				अक्ष
अभय	अभय				अभय
अञ्जलि	अञ्जलि	अञ्जलि	अञ्जलि	अञ्जलि	अञ्जलि
अङ्कुश	अङ्कुश		अङ्कुश		अङ्कुश
अस्त्र	अस्त्र			अस्त्र	अस्त्र
आवाहनी	आवाहनी			आवाहन	आवाहनी
कपाट	कपाट				कपाट
कवच	कवच				कवच
कमण्डलु	कमण्डलु				कमण्डलु
कुम्भ	कुंभ				कुम्भ
खड्ग	खड्ग	खड्ग			खड्ग
गदा	गदा				गदा
गरुड	गरुड	गरुड	गरुड	गरुड	गरुड
गोवृषण	गोवृषण				गोवृषण
घंटा	घंटा	घंटा			घंटा
चक्र	चक्र	चक्र	चक्र	चक्र	चक्र
ज्वलन	ज्वलन				ज्वलन
जिन	जिन	जिन			जिन
डमरुक	डमरुक				डमरुक

on this account conceived to possess equally divine properties, as having in the first instance, proceeded from that Divine Mind with which the Devotee sought union by the practice of the Yoga-ritual, as illustrated in the present series of drawings. It does not seem an unreasonable assumption to suppose that in the mystery-schools of Ancient Egypt, Chaldea and India, where the Aspirant was trained by the severest exercises and a symbolic drama for eventual Union with the Cosmic Spirit, that the formulae (mantras) of the exercises, the physical positions necessary, and the due enunciation of the Divine Syllables, should have received their crowning 'Seal' (mudrā) by an actual representation of letter or symbol upon the fingers or by some gesture symbolising the particular power contained in the idea of the mantra, or in the God under meditation." Mudrās by Tyra de Kleen p. :—12, 13.

Mudrā-vicāra	Mudrāvidhi	Ācāradina-kara	Bimbapra-veś	Sūrimantra	Vidhiprapā
आसनी	शासनी				आसनी
त्रिशिख	त्रिमुख				त्रिशिख
दंड	दंड	दंड			दंड
धेनु	धेनु		धेनु	धेनु	धेनु
ध्वज	ध्वज				ध्वज
नमस्कृति	नमस्कृति				नमस्कृति
नाराच	नाराच				नाराच
निष्ठुरा	निष्ठुरा				निष्ठुरा
पद्म		पद्म	पद्म		पद्म
परमेष्ठी	परमेष्ठी	परमेष्ठी	परमेष्ठी	परमेष्ठी	परमेष्ठी
परशु	परशु	परशु			परशु
परशु	परशु				परशु
पाश	पाश	पाश			पाश
पाश	पाश				पाश
पार्श्व					पार्श्व
प्रणिपात	प्रतिपात				प्रणिपात
भृङ्गार	भृङ्गार				भृङ्गार
महामुद्रा	महामुद्रा				महामुद्रा
मुक्ताशुक्ति	मुक्ताशुक्ति	मुक्ताशुक्ति	मुक्ताशु		मुक्ताशुक्ति
योगिनी	योगिनी				योगिनी
योनि	योनि	योनि			योनि
वज्र	वज्र		वज्र		वज्र
वरद					वरद
विश्व					विश्व
वरद	वरद				वरद
(विसर्जन)			विसर्जन		(विसर्जन)
वृक्ष	वृक्ष	वृक्ष			वृक्ष
शङ्ख		शङ्ख			शङ्ख
शक्ति					शक्ति
शिखा	शिखा				शिखा
शिरः	शिरः				शिरः
शूल	शूल				शूल
शूल	शूल				शूल
शृङ्खला	शृङ्खला				शृङ्खला
श्रीमणि	श्रीमणि				श्रीमणि
सर्प	सर्प				सर्प
संहार	संहार				संहार
स्थापनी	स्थापनी			स्थापना	स्थापनी
संनिधापनी	संनिधानी			संनिधानी	संनिधापनी

Mudrāvicāra	Mudrāvidhi	Ācāradinakara	Bimbapraveśavidhi	Sūriman	Vidhiprapā
सौभाग्य	सौभाग्य	सौभाग्य	सौभाग्य	सौभाग्य	सौभाग्य
हृदय	हृदय				हृदय
क्षेत्रपाल	क्षेत्रपाल				क्षेत्रपाल
क्षुरप्र	क्षुर				क्षुरप्र
		मोद्गरी	मुद्गर		
		वज्रामुद्रिका			
		सौरभी			
		आरात्रिका			
		वीर			
		विनीतिका			
		प्रार्थना			
		छत्र			
		प्रियङ्करी			
		गान्धारी			
	योग	योग			योग
		कच्छप	कच्छप		
		धनु:संधान			
	सिंह	सिंह			
	शक्ति	शक्तिजा			
		कुन्त			
		शाल्मलि			
		दीप			
		कन्दुक			
		नागफणा			
		माला			
		पताका			
		प्रायश्चित्तविशोधनी			
		ज्ञानकल्पलता			
		मोक्षकल्पलता			
			तर्जनी		
	प्रवचन		प्रवचन	प्रवचन	प्रवचन
			गणधर		
			मत्स्य		
	आसन		आसन		आसन
				सबीजसौभाग्य	
	पर्वत			पर्वत	पर्वत
				सुरभि	
	निरोध			सन्निरोधनी	
	अवगुण्ठन			अवगुण्ठन	

Mudrāvicāra	Mudrāvidhi	Ācāradina-kara	Bimbapra-veśavidhi	Sūrimantra	Vidhiprapā
	मङ्गल				मंगल
	अङ्ग				अंग
	विस्मय				विस्मय
	नाद				नाद
					बिन्दु
	जिनालय				
	पट्ट				
	नागवेलिपत्रद्वय				
	स्वस्तिक				
	चतुर्मुख				
	कल्याणत्रय				
	सामान्यजिनालय				
	तोरण				
	ईश्वर				
	अमृतसञ्जीवनी				
	त्रिनेत्र				
	त्रिपुर				
	मशीत				
	गृहतोडा				
	सिंहासन				
	पद्मकोश				
	सामान्यपद्म				
	सनालकमल				
	अश्व				
	गज				
	पार्श्वनाथ				
	सतत				
	वापी				
	अपरकुंभ				
	घृतभृतकुंभ				
	प्रतिमा				
	महाङ्कुश				
	महानागपाश				
	शरा				
	चूंटन				
	श्रीवत्स				
	शिवशासन				
	पञ्चपरमेष्ठी				

(b) The following Rahasyamudrās of Viṣṇudharmottara correspond to the Svara and Vyañjana mudrās of Mudrāvidhi with this difference that in vargīya-vyañjanas only one Mudrā is given for one वर्ग. The Svaramudrās are Oṃkāra, अ, इ, उ, ए, ओ, आ, ई, ऊ, ऐ, औ, अं & अः After describing these Svaramudrās, the author gives the Vyañjanamudrās under क वर्ग, त वर्ग, प वर्ग, under य, य र ल व, under श, श ष स and ह and the conjunct consonant क्ष. Why च वर्ग and ट वर्ग are not given, is not explained. As to Sāmānya mudrās of the Viṣṇudharmottara only the following seventeen are common with those of Mudrāvicāra and Mudrāvidhi. They are अस्त्र, अञ्जलि, आवाहिनी, खड्ग, गदा, गरुड, चक्र, दण्ड, धेनु, ध्वज, पद्म, महामुद्रा, बिम्ब, शङ्ख, शक्ति, शूल and शिखा.

III

The origin and derivation of the word mudrā: grammars and lexicons:—

It would be appropriate to discuss here as to how and when the practice of mudrās started amongst Jains. But before we do that it is necessary to consider some general questions pertaining to mudrā.

The word mudrā is of frequent occurrence in Sanskrit literature and bears several meanings. It is therefore a little surprising to find that the word does not occur in the lexicons of Amara, Hemacandra and other old lexicographers, though it is found in the Trikāṇḍaśeṣa of Puruṣottama, a Jain writer[1] and the Śabdaratnāvali of Mathureśa[1]. Trikāṇḍaśeṣa explains Mudrā as 'Pratyayakāriṇī' and Śabdaratnāvalī as 'Anguli-mudrā,' a finger-ring.

Modern lexicons, however, like Śabdakalpadruma on one hand and Böhtlingk and Roth's Sanskrit-wörterbuch (Sanskrit lexicon) on the other give several meanings of the word Mudrā. The Śabdakalpadruma distinguishes the following six meanings :—

(1) अङ्गुलिमुद्रा—स्वर्णरौप्यादि मुद्रिका (as in Abhijñānaśākuntala and Mudrārākṣasa); (2) चिह्नम्; (3) पञ्चाशल्लिप्यन्तर्गतलिपिविशेषः; (4) पञ्चमकारान्तर्गतभृष्टद्रव्यविशेषः; (5) शरीरे धार्य भगवदायुधादि चिह्नम् and (6) देवताविशेषप्रीतिजनिकाङ्गुलिरचना।

Roth and Böthlingk distinguish some nine meanings, thus :—

1. Siegelring, Siegel (Signet-ring; Seal)
2. Type, Holztype (type, wood-type)
3. Ring (ring)
4. Abdruck (impression; Copy-print)
5. eine geprägfe Münze (A stamp on a thing; coin)
6. Abbild, Zeichen Attributes (copy, image, mark, token, sign)
7. Mysterium (Mystery)
8. Verschluss: geschlossene Lippen (lock, seal.)
9. in der Rhetorik der schlichte Abdruck (figures of speech)

We see here that many of the meanings given by Ś. K. D. and Roth and Böthlingk refer to Tantric usages.

[1] Amarakośa (p. 4.) by Zalakikar (5th edition) 1896.

We have to note, in addition to देवताविशेषप्रीतिजनिकाङ्गुलिरचना (the interlacing of fingers which is common in the mudrās referred to above) two other meanings of mudrā in Tantric literature, *viz.* a type of 'lipi' *i.e.* script and a particular kind of fried corn.[1]

The Buddhist tantra work, Sādhanamālā regards the following ornaments[2] as mudrās signifying Pāramitās.

Kaṇṭhikā rucakaṃ ratnamekhalaṃ bhasma sūtrakaṃ ।
Ṣḍ vai Pārmitā etā mudrārupeṇa yojitāḥ ॥ *3*

These ornaments or symbols are generally of human bones, the khaṭvāṅga being the sacred thread. When one of the six is absent they are called Pañca-mudrā and Caturmudrā when two.

The yoga cult[3], also, has its mudrās :—These will be found described in works on Haṭha Yoga, such as Gheraṇḍa Saṁhitā, Haṭhayogapradīpikā and others.

Gheraṇḍa Saṁhitā (III upadeśa) describes 25 mudrās, while Haṭhayoga-pradīpikā describes only 10.

These mudrās are in the nature of healthy gymnastics and special positions required for success in Yoga. These yoga mudrās grant all siddhis, and their performance produces physical benefits and cures diseases.

[1] पृथुकास्तण्डुला भृष्टा गोधूमचणकादयः ।
तस्य नाम भवेद्देवि ! मुद्रा मुक्तिप्रदायिनी ॥ Nirvāṇatantra ; Chap. XI.

[2] May it not be that the ornament aṅgulīyaka—finger-ring might have been called Mudrā because it served as a seal suggestive of authority ?

[3] Compare—" Among all great religions of India, certain symbolic positions of hands and legs form prominent parts of poses in spiritual contemplation. The Haṭha-yoga or the primary culture of the body combined with will-force has as its subject these Mudrās and Āsanas in a general sense. It is well-known that the Indian Yogis practise the various Āsanas to gain some control of the body, proceeding as they do, towards the higher mental culture. The Jaina Tirthaṇkaras were also essentially Yogis on one hand and teachers of religion on the other. Hence, the explanation of the yogic Āsanas and Mudrās, as found in the sculptures of the Jains, their followers and attendants. In this respect, however, the Jaina Iconography presents some novel features. " (p. 184)

" Whereas Āsanas refer to particular mystic positions of legs, the mudrās relate to positions of hands as well as feet. " (p. 188)—Jain Iconography by Bhaṭṭācārya.

[4] See Gheraṇḍa Saṃhitā (III 4, 8, 10).

There is also a figure of speech called Mudrā.[1] Here also, we find Mudrā as a mode of suggestion. But the most important and frequent use of the word Mudrā in Tantra is in the sense of finger-arrangements.

Now let us see how grammarians derive the word Mudrā. In Pāṇini's grammar it is derived with the help of the uṇādisūtra 2-13 स्फायितञ्चि......मदिमुद्रि etc. In the Siddhāntakaumudī it is explained thus: द्वात्रिंशतो रक् स्यात्......मुद्रा प्रत्ययकारिणी[2] (authenticating). Thus Mudrā is derived from the root Mud with the termination र.

Hemacandra also takes recourse to Uṇādi in his Siddhahema. Explaining the sūtra ऋज्यजि etc. (V. 2.93 Uṇādi 388, p. 399), he says एभ्यः कित् रः प्रत्ययो भवति... and explains मुदि हर्षे—मुद्रा चिह्नकरणम्.[3]

How all the above mentioned different meanings can be derived from the root मुद् (= to be glad) is difficult to understand, unless we say that all these things are full of joy and give pleasure? But in fact, that is how Mudrā in the sense of an Aṅguliracanā (a set of finger-arrangements or finger-interlacing) is explained in Tantra works. For example, Śāradātilaka[4] says: मुदं राति इति मुद्रा; so also Śivasūtravārtika मुदं रातीत्यतो मुद्रा.../22. In this type of explanation the word Mudrā is assumed as a compound word मुद् (f.) and रा (giver). Another explanation that we find quoted in Mudrānighaṇṭu (p. 68) is based on मुद् and द्रा (or द्रु):

मोदनात् सर्वदेवानां द्रावणात् पापसन्ततेः ।
तस्मान्मुद्रेति सा ख्याता सर्वकामार्थसाधनी ॥

In this case the word should be मुद्द्रा.

Kāmakalāvilāsa explains it differently:

मोचयन्ति ग्रहादिभ्यः पाशौघान् द्रावयन्ति च ।
मोचनं द्रावणं यस्माद् मुद्रास्ताः परिकीर्तिताः ॥

In this derivation मुद् is rejected, instead मुच् and द्रा (or द्रु) are taken.

The Pratyabhijñāhṛdaya (p. 88) explains the term as अयं नित्योदितसमावेशात्मा मुदो हर्षस्य वितरणात् परमानन्दस्वरूपत्वात् पाशद्रावणात् विश्वस्य अन्तः तुर्यसत्तायां मुद्रणात् च मुद्रात्मा क्रमोऽपि etc.

This explanation takes the word in three different ways: one is the usual मुद् and रा, the second is मु (= पाश) and द्रा and the third the root मुद्र itself.

[1] See Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa (II. 3) and Kuvalayānanda Kārikā (I-138).

[2] Siddhāntakaumudī with Bālamanoramā (pp. 1083-84). Cf. Śabdakalpadruma—मोदते अनयेति मुद्रा इति रक् । अतः टाप् । while Roth and Böthlingk derive it from मृद् or मर्द् which seems rather doubtful.

[3] Siddhahema. Hemacandra mentions the word Mudrita in his Abhidhānacintāmaṇi IV. 195 (p. 454) as सङ्कुचितं तु निद्राणं मीलितं मुद्रितं च तत् । and derives it thus मुद्र्यते स्म मुद्रितम् । The root here is मुद्र्.

[4] p. 510.

We can see from these derivations given by the tantric writers that they were not sure as to the original derivation of the word Mudrā. The fact that grammarians explain Mudrā by Uṇādi, also suggests that it is not something in the regular way and that the meaning of word may have nothing to do with the meaning of the proposed root.

Let us now try to understand the problem from the earliest usages in literature of the words Mudra and Mudrā. In the Atharvaveda we find the word Mudra (मुद्र) used in its root sense of joyous or glad (Av. 18, 3, 19). In the Ṛgveda (I-179-4) we find the word Mudrā in the proper noun Lopāmudrā. What is the meaning of the word Mudrā there ? Is it the feminine of Mudra giving the proper noun the meaning Lopā full of joy ? [1] Or does the word there have the meaning of ' cihna '-impress or symbol, giving Lopāmudrā the meaning of a woman having the impress of Lopā ? In that case the word Mudrā may not be connected with the root Mud but should have some independent root like Mudr.

If we consider all the different senses in which the word Mudrā is used in Sanskrit literature as given in Śabdakalpadruma and in Roth and Böthlingk there remains no doubt that the common idea in all these different meanings is that of a shape or a form suggestive of some other thing. Probably its earliest association might have been with some sort of gesture or pose of the hand or body suggesting some secret mystic or occult meaning—an essential item of a ceremonial. In this sense the word Mudrā and the root Mudr may have originally nothing to do with the root Mud which has given the words Mudra and later on Mudira in the sense of a lover or a cloud. [2] Whether the word Mudrā is an old Indo-Aryan word or whether it is a word of indigenous Dravidian origin or whether it is connected with some other speech of an Asian country where this magic gesture might have been in vogue cannot be determined in the present state of our knowledge [3]

[1] लोपा चेयं मुद्रा च। विशेषणोत्तरपदकर्मधारयसमास. Mr. Keith explains the word Lopâmudrā as 'that which has the seal of disappearance upon it' (p. 19). 'Sanskrit Drama' by Keith.

[2] How is the meaning cloud to be explained ?

[3] Mr. Baer, in his notes on Pratyabhijñāhṛdaya (p. 139) gives the following explanations of the word Mudrā :

" It means originally a signet-ring, seal, lock. Then it came to be a terminus technicus of the yoga for postures and gymnastics in connection with and for the furtherance of breathing exercises. The latter are supposed to effect cures of all kinds of bodily ills and, above all, to bring about salvation. Thus mudrā is the 'lock' or protection against the attacks by and influence of the external world. It is accomplished by certain postures and by breath control. Consequently, mudrā furthers ability to master the organ of thought (citta) as well as the attainment of samādhi. "

The number of Mudrās :

As to the number of Mudrās we find that Mudrāvicāra gives 73 mudrās and Mudrāvidhi 114. Kālikāpurāṇa (Ad. 65) gives a list of 53 mudrās. But Śabdakalpadruma and Nirvāṇatantra mention 108 mudrās, possibly more, of which fifty-five are in common use. The Viṣṇudharmottara has 74 Rahasya-mudrās and 126 Sāmānyamudrās, making in all 200.

The purpose of Mudrās :

The following śloka explains the occasions on which the mudrās are employed.

अर्चने जपकाले तु ध्याने काम्ये च कर्मणि।
तत्तन्मुद्राः प्रयोक्तव्या देवतासंनिधापिकाः ॥[1]

Śabdakalpadruma[2] adds some more :

अर्चने जपकाले च ध्याने काम्ये च कर्मणि।
स्नाने चावाहने शङ्खे प्रतिष्ठायां च रक्षणे॥
नैवेद्ये च तथान्यत्र तत्तत्कल्पप्रकाशिते।
स्थाने मुद्राः प्रदष्टव्याः स्वस्वलक्षणलक्षिताः॥

(Mudrās are employed in worship (arcanā), japa, dhyāna, kāmyakarma (rites done to effect particular objects), pratiṣṭhā, snāna (bathing), āvāhana (inviting), naivedya (offering of food) and visarjana (or dismissal of the devatā).)

Mudrā and Mantra :—

Now let us consider the importance of Mudrā in Tantra as also its occult significance and usage as a rite or part of a ceremonial. The Mahānayaprakāśa[3] says,

मुद्रामन्त्रात्मकोऽत्रैव सम्प्रदायोऽनुवर्तते।
प्रसङ्गादिह तस्यापि स्वरूपं प्रतिपाद्यते॥ १२२॥
स्वरूपज्ञापनारूपं मुद्रासंस्थानमिष्यते।
स्वविमर्शात्मना त्राणमिष्यते मन्त्रलक्षणम्॥ १२३॥
नानानुभवरूपासु व्यवहारदशास्वपि।
एतद् द्वयं व्याप्तिसारं स्फुटं प्रत्यक्षतः स्थितम्॥ १२४॥

(सप्तम उल्लासः)

These three verses give us in a clear form the functions of mudrā and mantra as well as their occurrence in ordinary experiences of life. Mantra is of the nature of thought (Vimarśa) while mudrā-formation indicates its form (sva-

[1] Śāradātilaka (p. 510).

[2] Compare also Mudrānighaṇṭu Ślo.s 2, 3 & 145.

[3] Mahānayaprakāśa edited by Sāmbaśiva Śāstrī, 1937 (Trivendrum Sanskrit Series)

rūpa). This is what happens in ordinary life in thought and its expression. Thus mudrā in Tantra is the expression of ideas of the cosmic divinity and in worship of a deity or deities.

This connection of mantra and mudrā is noteworthy in the ceremonial rituals of our country.[1]

As far as the word mantra is concerned, it is used in the Ṛgveda in the sense of 'an instrument of thought' expressing prayer. In the Atharvaveda and later literature the word Mantra came also to mean a spell whose efficacy lies in verbal utterance. This meaning seems to have taken up by the tantric writers. But the relation of Mantra with Mudrā cannot be traced in the early vedic literature. In the performance of sacrifices and the recitation of the Mantras several hand gestures were used. But we do not know whether they were ever called Mudrās.† Considering the non-vedic origin of the tantras, we may not be far wrong, if we say that this mudrā ritual might have been a special contribution of the tantric cult, which might be as old as or older than the vedic sacrificial cult.

Thus according to Mahānayaprakāśa Mudrā and Mantra are the very essence of tantra cult. This is borne out by the study of other tantras also.

This tantra cult influenced like the yoga cult of meditation, all the different religious sects. But originally, it seems to be a part of the śākta cult that is the cult of the mother goddess. It is therefore not unlikely that mudrās might have been practised wherever there was a cult of mother goddesses which, we now know, was prevalent in different parts of Africa and Asia in very early times. Its influence on religions of Indian origin seems to have been quite remarkable for we have not only tantrism in śaktism and śaivism but also in vaiṣṇavism. The most remarkable fact, however, is its popular vogue amongst the Buddhists.[2]

[1] Compare—"The Mudrā or Symbolic Hand-gesture is the physical presentment of some Mantra or magic formula, which is first recalled by the mind and articulated by the mouth. By this threefold manner of expression, the three constituents of the human personality are simultaneously brought into activity, body (Mudrā), soul (Speech = sound) and spirit (memory)."

'Mudrās':—Introduction by Campbell pp. 9-10.

† See, however, pp. 6-7—Administration Report of Department of Archaeology, Travancore 1107 M.E. 1931-32. Poduval R.V.

[2] Compare—"The tantra is to be found in all the strata of Buddhism; some would derive Tantra from Mahāyāna Buddhism; others contend that the Mahāyāna school appears to have adopted the doctrines of the Indian Tantra, which is in notable respects opposed to the original doctrines of the Buddha. The influences of this teaching are to be found amongst the vaiṣṇavas..." Mahānirvāṇatantra (p. 42) by A. Avalon

Mudrā and Mantra in Jainism :

Now let us consider how the practice of Mudrās came in vogue in Jainism. In fact, wherever there is some sort of Dīkśā or initiation there is always a Mantra and with Mantra some sort of hand movement or movement of fingers. As Jainism was an established church in the time of Pārśva, there must have been some sort of religious initiation amongst the Jains. In fact, they have their Dīkśāmantras and Sūrīmantras. So far Mr. Zaveri [1] is right in saying that the mantra cult can be traced as far back as Pārśva amongst the Jainas. But whether the tantrik mudrās were used by them as early as that, we have no means of deciding.

The original Jain mudrās seem to be three [2] and these seem to be natural accompaniments of worship. But the mudrās that we find in the Mudrāvicāra

"The tantra has made the yoga system of Patañjali easily practicable, and has combined with it the Tantrik rituals and the ceremonial observances (Karmakāṇḍa); that is the reason why the Tantrik system of Sādhanā has been adopted by all the religious sects of India." Mahānirvāṇatantra (p. 560).

"Thus, while certain communities, who perform the Rahasyapūjā make use of wine in worship, others do not, and it is, in fact, forbidden to them by the Tantra itself, as is the specific Śaktipūjā associated with such use. Other portions of the Tantra govern the whole orthodox Hindu Community. So not only the Śakti mantra, but also the Viṣṇu and Śiva mantras are tantrik". Mahānirvāṇatantra (p. 42)

[1] Mantrashastra, p. 141.

[2] योगमुद्राजिनमुद्रामुक्ताशुक्तिभेदात् मुद्रात्रिकम् । चैत्यवंदनभाष्य (श्रीसंघाचारभाष्यम्) p. 131. Compare, "In the Jain Pantheon the Tīrthaṅkaras have not many Mudrās in their representations but their attendants *viz*. the Yakṣa and Yakṣiṇīs assume different Mudrās in their hands analogous to those, generally met with in the Hindu and Buddhist images. We find, mentioned in the Jaina literature quite a number of Mudrās with their descriptions, some of which, it is not possible to trace, in the actual sculptures....it will be interesting to describe here, those which we find in actual sculptures.

Jina-Mudrā—The position, so called, when the ascetic stands in Kāyotsarga keeping the feet four fingers breadth between the toes and lesser width between the heels. Kāyotsarga literally means 'letting loose the body.'

Yoga-Mudrā—The position of sitting in which the palms of the hands in the form of lotus-buds should be laid upon Yoga-mudrā one another beside the belly.

Vīra-Mudrā—Same as Varadamudrā ('giving a boon'). The posture, in which one sits at ease and keeps one's hands opening outwards. Many of the figures of the Yakṣiṇīs and Vidyādevīs bear this Mudrā" (p. 188-89).

Jain Iconography—B. C. Bhattacharya.

or Nirvāṇakalikā cannot have formed part of the Jain ritual in the time of Pārśva or Mahāvīra. These must have become prevalent amongst Jains not earlier than the 5th cent. A.D., when they had a great vogue amongst the Buddhists also. However that may be, it is a fact that Mantra and Mudrā are important parts of Jain ritual and ceremonies.

IV

Mudrā—a religious Franca Lingua:

Before I conclude this section, I shall refer to the theories about the spread of tantric cult with its Mantra and Mudrā in other parts of Asia and Africa. Mr. Arthur Avalon, that great tantric scholar, refers to the theory of the antiquarians, according to which the tantra was brought into India from Chaldea or Śakadwīpa. It may also have passed, in his view, from Chaldea to Europe. He sees the tantric sādhanā in Confucianism and for him Shintoism is but another name of tantric cult. He says, "Many historians acknowledge that the worship of śakti or tantric sādhanā which was prevalent in Egypt from ancient times spread into Phoenicia and Greece."[1]

Miss Tyra de Kleen has in her work intimately studied the 'Mudrās—the ritual hand poses of the Buddha priests and the Śiva priests of Bāli.' Mr. Campbell in his introduction to this work has discussed the problem of the origin and prevalence of Mudrās in the different parts of the world. According to him Mudrā illustrated visibly and materially a formula. The formula is what we call Mantra. The Mudrā represented the particular power contained in the idea of the Mantra or in the god under meditation. He says, "it seems probable that it was in the Ancient Egyptian, Chaldean and Indian training-schools of 'Spiritual 'Ascent' that the first yoga teaching originated. At a later date the yoga system took firm hold upon the Asiatic Gnostics, who are stated by Lloyd to have practised the use of Mantras and Mudrās, and it was thus carried Eastward along the great caravan routes to India, China and Japan, and from India by sea to Java and Bāli."[2] He compares Mudrā with the notes of music or the figures of mathematics, understood by all and calls it a franca-lingua. Thus Mudrā becomes a religious franca-lingua of the ancient civilized world.

V

Mudrā in Viṣṇudharmottara and its place in Nṛtta Śāstra:—

We have already seen that the Mudrās form an important topic in works of Tantraśāstra. I have consulted Śāradātilaka, Mahānayaprakāśa, Mudrānighaṇṭu and extracts from Tantrasāra and Kālikāpurāṇa given in Śabdakalpa-

[1] Mahānirvāṇatantra edited by A. Avalon (p. 560)

[2] Mudrās by Tyra de Kleen (p. 13-14)

druma. In the comparative table in Section II, we have noted the mudrās described in Viṣṇudharmottara kāṇḍa III, adhyāyas 32 & 33.

There are some interesting points to be noted in these chapters of the Viṣṇudharmottara. At the beginning of Ad. 32, Mārkaṇḍeya says that he is going to describe Mudrāhastās (अथातो मुद्राहस्तान्व्याख्यास्यामः) which is a sort of innovation because in the tantrik works the mudrās are not called Mudrāhastās. At the end of the chapter, Mārkaṇḍeya says that having described the Rahasyamudrās (74 in number) he will now speak of Sāmānyamudrāhastas (126 in all) (अतः परं प्रवक्ष्यामि सामान्याँस्तान्निबोध मे ।). Then in Ad. 33 he describes these sāmānyamudrāhastas. The interesting point to be noted is that at the end, the chapter is called Nṛttaśāstramudrādhyāyaḥ. This probably explains why the mudrās are called Mudrāhastas by Mārkaṇḍeya. Finally we have to note that these chapters form a part of the section called Nṛttasūtra in Viṣṇudharmottara.

This requires some explanation, because there is no mention, as far as I know, of the word Mudrā in the works on dancing and dramaturgy such as Bharata Nāṭyaśāstra, Abhinayadarpaṇa,[1] Saṅgītaratnākara etc. The word is not to be found even in [2]Nāṭyaśāstrasaṃgraha of Uṭake Govindācārya and in Bharatakośa, the modern encyclopaedia of dancing and dramaturgy compiled by Mr. Ramakṛṣṇakavi. This clearly indicates that in the proper tradition of Nṛtta and Nṛtya, mudrās may not have been technically recognised.

However the fact is that mudrās from the point of view of dancing are really Hastābhinayas. The Viṣṇudharmottara has recognised this fact and has called the tantrik mudrās, Mudrāhastas and included them in the section of Nṛttasūtra.

Owing to the very nature of ancient Indian dancing, mudrās could not but become a part of dancing, because not only gods and goddesses are personated in the Indian dancing but the several modes of worship are also suggested in such representation. It is but natural that the ritual mudrās symbolising all these items should be used for the purpose. Thus even though works on dancing did

[1] A. K. Coomaraswamy in his work the Mirror of Gestures (Abhinaya Darpaṇa) mentions in the list of combined hands—मुद्रा and लीनमुद्रा (p. 44) and मुष्टिमुद्रा (p. 49). It is not stated from what works on dancing these are taken.

Saṅgīta-Darpaṇam of Catura Damodara mentions Mudrā in connection with Nṛtya and defines it as संप्रदायानुसरणं मुद्रा हृदयरञ्जनी । (p. 199) while defining नेरि he includes the word Mudrā also—

रेखामुद्राप्रमाणाढ्यं नानाकरविभूषितम् ।
दिक्चक्राभिमुखं नृत्तं नेरिरित्यभिधीयते ॥ २०९ ॥

[2] Nāṭyaśāstrasaṃgraha, Vol. I edited by K. Vasudeva Shastri etc., Tanjore Saraswati Mahal Series No. 52, 1953.

not recognise mudrās as hastābhinayas, on account of the nature of Indian dancing they became part and parcel of it.

The probable reason, why mudrās were not recognised by works on dancing, is that these woks purported to describe abhinayas pertaining to human actions and feelings and did not include mudrās because they referred to divine symbolisation, which was a part of the religious ritual. But in practice this distinction could not be maintained because Indian dancing was not only religious in origin but was regarded as a mode of worship. The Viṣṇudharmottara not only describes Mudrās as Mudrāhastas and calls a number of them Nṛttaśāstra-mudrās, but also regards Nṛtta as a mode of worship—Pūjā.

पुष्पनैवेद्यदानेभ्यो नृत्तदानं विशिष्यते ॥
स्वयं नृत्तेन यः कुर्याद्देवदेवस्य पूजनम् ।
विशेषेण महाभाग तस्य तुष्यति केशवः ॥ २६ ॥
नृत्तं गीतं तथा वाद्यं दत्त्वा देवाय विष्णवे ।
सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते ॥ २७ ॥
देवताराधनं कुर्याद्यस्तु नृत्तेन धर्मवित् ।
स सर्वकामानाप्नोति मोक्षोपायं च विन्दति ॥ २९ ॥ (अ. ३४)

Whatever may be the true explanation of the absence of mention of mudrās in the works on dancing the fact remains, as far as I know, that the Viṣṇudharmottara is the only ancient work which has regarded the tantric mudrās as a part of the art of dancing and included them in the section of Nṛttasūtra.

* * *

I am grateful to the Gujarat University, Ahmedabad, for helping me with a grant to do research work on some mss. in the possession of the Hemachandrāchārya Jñāna Bhaṇḍāra, Pātaṇa (N. Gujarat). I chose for the purpose, three Mss. two on Mudrās (Jain) and one on domestic architecture named Pramāṇamañjarī. I am thankful to Muni Shri Puṇyavijayaji for getting me these Mss.

I take this opportunity of expressing my sincere thanks to my painstaking teacher and great friend Prof. R. C. Parikh, Director of the B. J. Institute of Learning and Research, Ahmedabad, for the valuable guidance that I have received from him in connection with my research work in general and this one in particular.

Lastly, my thanks are due to Prof. G. H. Bhatt, Director of Oriental Institute, Baroda, for accepting this work for publication in the M. S. University Oriental Series.

Panchavati,
Ahmedabad,
24-5-1956

PRIYABALA SHAH

मुद्राविचारप्रकरणम्

([२]शुद्धिमुद्राद्वयम्)

१ नाराचमुद्रा—दक्षिणाङ्गुष्ठेन तर्जनीमध्यमे समाक्रम्य पुनर्मध्यमा मोक्षणेन नाराचमुद्रा ॥ १ ॥

२ कुम्भमुद्रा—किञ्चिदाकुञ्चिताङ्गुलीकस्य वामहस्तस्योपरि शिथिलमुष्टिदक्षिणकरस्थापनेन कुम्भमुद्रा ॥ २ ॥

[इति] शुद्धिमुद्राद्वयम् ॥

(६ विन्यसनमुद्राः)

१ हृदयमुद्रा—बद्धमुष्टयोः करयोः संलग्नसम्मुखाङ्गुष्ठयोर्हृदयमुद्रा ॥ १ ॥

२ शिरोमुद्रा—तावेव मुष्टीं (? ष्टी) समीकृतोर्ध्वाङ्गुष्ठौ शिरसि विन्यसेदिति शिरोमुद्रा ॥ २ ॥

३ शिखामुद्रा—पूर्ववन्मुष्टी बद्ध्वा तर्जन्यो(? न्यौ) प्रसारयेदिति शिखामुद्रा ॥ ३ ॥

४ कवचमुद्रा—पुनर्मुष्टी(? ष्टि)बन्धं विधाय कनीयस्यङ्गुष्ठौ प्रसारयेदिति कवचमुद्रा ॥ ४ ॥

५ क्षुरप्रमुद्रा—कनिष्ठिकामङ्गुष्ठेन संपीड्य शेषाङ्गुलीः प्रसारयेदिति क्षुरप्रमुद्रा ॥ ५ ॥

६ अस्त्रमुद्रा—तत्र स दक्षिणकरेण मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीमध्यमे प्रसारयेदिति अस्त्रमुद्रा ॥ ६ ॥

[एता] हृदयादीनां विन्यसनमुद्रा [:] ॥

(६ आवाहनादिमुद्राः)

१ महामुद्रा—प्रसारिताधोमुखां(? खाभ्यां) हस्ताभ्यां पादाङ्गुलीतलमस्तकस्पर्शान्महामुद्रा ॥ १ ॥

२ धेनुमुद्रा—अन्योन्यग्रथिताङ्गुलीषु कनिष्ठिकानामिकयोर्मध्यमातर्जन्योश्च संयोजनेन गोस्तनाकारा धेनुमुद्रा ॥ २ ॥

३ आवाहनीमुद्रा—हस्ताभ्यामञ्जलिं कृत्वा प्रकाममूलपर्वाङ्गुष्ठसंयोजनेनावाहन(? नी) मुद्रा ॥ ३ ॥

४ स्थापनीमुद्रा—इयमेवाधोमुखी स्थापनी ॥ ४ ॥

५ संनिधापनीमुद्रा—संलग्नमुष्टयुच्छ्रि (? च्छ्रि)ताङ्गुष्ठौ करौ संनिधापनी ॥ ५ ॥

६ निष्ठुरामुद्रा—तावेव गर्भगाङ्गुष्ठौ निष्ठुरामुद्रा ॥ ६ ॥

एता आह्वा(? वाह)नादिमुद्राः ॥

(पूजामुद्राद्वयम्)

१ गोवृषणमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य मध्यमातर्जन्योर्विस्फारिता प्रसारणेन गोवृषणमुद्रा ॥ १ ॥

२ त्रासनीमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य प्रसारिततर्जन्या वामहस्ततलताडनेन शसभा (? त्रासनी) ॥ २ ॥

[एते]नेश(? त्रा)स्त्रयोः पूजामुद्रा (? द्रे) ॥

(४ जयादिदेवतापूजामुद्राः)

१ पाशमुद्रा—अङ्गुष्ठे तर्जनी(? नीं) संयोज्य शेषाङ्गुलिप्रसारणेन पाशमुद्रा ॥ १ ॥

२ अङ्कुशमुद्रा—बद्धमुष्टेर्वामहस्तस्य तर्जनीं प्रसार्य किञ्चिदाकुञ्चयेदित्यङ्कुशमुद्रा ॥ २ ॥

३ ध्वजमुद्रा—संहतोर्ध्वाङ्गुलिवामहस्तमूले चाङ्गुष्ठं तिर्यग् विधाय तर्जनीचालनेन ध्वजमुद्रा ॥ ३ ॥

४ वरदमुद्रा—दक्षिणहस्तमुत्तानं विधायाधः करशाखाः प्रसारयेदिति वरदमुद्रा ॥ ४ ॥

एता जयादिदेवतानां पूजामुद्राः ॥

(षोडशविद्यादेवीनां मुद्राः)

१ शङ्खमुद्रा—वामहस्तेन मुष्टिं बद्ध्वा कनिष्ठिकां प्रसार्य शिखा(? शेषा)ङ्गुलीरङ्गुष्ठेन पीडयेदिति शङ्खमुद्रा ॥१॥

२ शक्तिमुद्रा—परस्पराभिमुखहस्ताभ्यां वेणीबन्धं विधाय मध्यमे प्रसार्य संयोज्य च शेषाङ्गुलिभिर्मुष्टिं बन्धयेदिति शक्तिमुद्रा ॥ २ ॥

३ शृङ्खलामुद्रा—हस्तद्वयेनाङ्गुष्ठतर्जनीभ्यां वलके विधाय परस्परान्तःप्रवेशनेन शृङ्खलामुद्रा ॥ ३ ॥

४ वज्रमुद्रा—वामहस्तस्योपरि दक्षिणकरं कृत्वा कनिष्ठिकाङ्गुष्ठाभ्यां मणिबन्धं संवेष्ट्य शेषाङ्गुलीनां विस्फारितप्रसारणेन वज्रमुद्रा ॥ ४ ॥

५ चक्रमुद्रा—वामहस्ततले दक्षिणहस्तमूलं वि(? संनि)वेश्य करशाखा विरलीकृत्य प्रसारयेदिति चक्रमुद्रा ॥ ५ ॥

६ पद्ममुद्रा—पद्माकारौ करौ कृत्वा मध्येऽङ्गुष्ठौ कर्णिकाकारौ विन्यसेदिति पद्ममुद्रा ॥ ६ ॥

७ गदामुद्रा—वामहस्तमुष्टेरुपरि दक्षिणमुष्टिं कृत्वा गात्रेण सह किंचिदुन्नामयेदिति गदामुद्रा ॥ ७ ॥

८ घण्टामुद्रा—अधोमुखवामहस्ताङ्गुलीर्घण्टाकाराः प्रसार्य दक्षिणेन मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीमुर्द्रां (? मूर्ध्वां) कृत्वा वामहस्ततले नियोज्य घण्टावचालनेन घण्टामुद्रा ॥ ८ ॥

९ कमण्डलुमुद्रा—उन्नतपृष्ठहस्ताभ्यां संपुटं कृत्वा कनिष्ठिके निष्कास्य योजयेदिति कमण्डलुमुद्रा ॥ ९ ॥

१० परशुमुद्रा—पताकाबद्ध(? वद्) हस्तं प्रसार्य अङ्गुष्ठसंयोजनेन परशुमुद्रा ॥ १० ॥

११ परशुमुद्रा द्वितीया—यद्वा पताकाकारं दक्षिणकरं संहताङ्गुलिं कृत्वा तर्जन्यांगुष्ठक्रमेण (? तर्जन्यङ्गुष्ठाक्रमणेन) परशुमुद्रा द्वितीया ॥ ११ ॥

१२ वृक्षमुद्रा—ऊर्ध्वदण्डौ करौ कृत्वा पद्मवत् करशाखाः प्रसारयेदिति वृक्षमुद्रा ॥ १२ ॥

१३ सर्पमुद्रा—दक्षिणहस्तं संहि(? ह)ताङ्गुलिमुन्नमय्य सर्पफणावत् किञ्चिदाकुञ्चयेदिति सर्पमुद्रा ॥१३॥

१४ खड्गमुद्रा—दक्षिणकरेण मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीमध्यमे प्रसारयेदिति खड्गमुद्राः(? द्रा) ॥ १४ ॥

१५ ज्वलनमुद्रा—हस्ताभ्यां संपुटं विधायाङ्गुलीः पद्मवद्विकास्य मध्यमे परस्परं संयोज्य तन्मु(? न्मू)ललग्नाङ्गुष्ठौ कारयेदिति ज्वलनमुद्रा ॥ १५ ॥

१६ श्रीमणिमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणकरस्य मध्यमाङ्गुष्ठतर्जन्यौ(? न्यो) मूलात्क्रमेण प्रसारयेदिति श्रीमणिमुद्रा ॥ १६ ॥

एताः षोडशविद्यादेवीनां मुद्राः ॥ छ ॥

(४ दिक्पालानां मुद्राः)

१ दण्डमुद्रा—दक्षिणहस्तेन मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीं प्रसारयेदिति दण्डमुद्रा ॥ १ ॥

२ पाशमुद्रा—परस्परोन्मुखो(? खौ) मणिबन्धाभिमुखकरशाखौ करौ कृत्वा ततो दक्षिणाङ्गुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां वाममध्यमानामिके तर्जनी (? तर्जनीं) च तथा वामाङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यामितरस्य मध्यमानामिके तर्जनीं समाका (? क) मयेदिति पाशमुद्रा ॥ २ ॥

३ शूलमुद्रा—परस्पराभिमुखमूर्ध्वाङ्गुल्यौ करौ कृत्वा तर्जनीमध्यमानामिका विरलीकृत्य परस्परं संयोज्य कनिष्ठाङ्गुलौ (? ष्ठौ) पातयेदिति शूलमुद्रा ॥ ३ ॥

४ शूलमुद्रा द्वितीया—यद्वा पताकाकारं करं कृत्वा कनिष्ठिकामङ्गुष्ठेनाक्रम्य शेषाङ्गुली [:] प्रसारयेदिति शूलमुद्रा द्वितीया ॥ ४ ॥

एताः पूर्वोक्ताभिः सह दिक्पालानां मुद्राः ॥

(विसर्जनमुद्रा)

१ संहारमुद्रा—ग्राह्यस्योपरि हस्तं प्रसार्य कनिष्ठिकादितर्जन्यन्तानामङ्गुलीनां क्रमसङ्कोचनेनाङ्गुष्ठमूलानयनात् संहारमुद्रा ॥

विसर्जनमुद्रेयं ॥

[३ देवदर्शनमुद्राः]

१ परमेष्ठिमुद्रा—उत्तानहस्तद्वयेन वेणीबन्धं विधायाङ्गुष्ठाभ्यां कनिष्ठिके तर्जनीभ्यां च मध्यमे संगृह्यानामिके समीकुर्यादिति परमेष्ठिमुद्रा ॥ १ ॥

२ परमेष्ठिमुद्रा द्वितीया—यद्वा वामकराङ्गुलीरूर्ध्वीकृत्य मध्यमां मध्यमे(? मध्ये) कुर्यादिति परमेष्ठिमुद्रा द्वितीया ॥ २ ॥

३ पार्श्वमुद्रा—पराङ्मुखहस्ताभ्यां वेणीबन्धं विधायाभिमुखीकृत्य तर्जन्यौ संश्लेष्य शेषाङ्गुलिमध्येऽङ्गुष्ठद्वयं विन्यसेदिति पार्श्वमुद्रा ॥ ३ ॥

एता देवदर्शनमुद्राः ॥

(१९ प्रतिष्ठोपयोगिसामान्यमुद्राः)

इदानीं प्रतिष्ठोपयोगिमुद्रा [:] ॥

१ अञ्जलिमुद्रा—उत्तानौ किञ्चिदाकुञ्चितकरशाखो(? खौ) पाणी विधारयेदिति अञ्जलिमुद्रा ॥ १ ॥

२ कपाटमुद्रा—अभयाकारौ समु(? म)श्रेणिस्थिताङ्गुलीकौ करौ विधायाङ्गुष्ठयोः परस्परमग्रथनेन कपाटमुद्रा ॥ २ ॥

३ जिनमुद्रा—चतुरङ्गुलमग्रतः पादयोरन्तरं किंचिन्न्यूनं च पृष्ठतः कृत्वा समपादकायोत्सर्गेण जिनमुद्रा ॥ ३ ॥

४ सौभाग्यमुद्रा—परस्पराभिमुखौ ग्रथिताङ्गुलीकौ करौ कृत्वा तर्जनीभ्यामनामिके गृहीत्वा मध्यमे प्रसार्य तन्मध्येऽङ्गुष्ठद्वयं निक्षिपेदिति सौभाग्यमुद्रा ॥ ४ ॥

५ योनिमुद्रा—वामहस्ताङ्गुलितर्जन्या कनिष्ठिकामाक्रम्य तर्जन्यग्रं मध्यमया कनिष्ठिकाग्रं पुनरनामिकया आकुञ्च्य मध्येऽङ्गुष्ठं निक्षिपेदिति यानिद्रा [? योनिमुद्रा] ॥ ५ ॥

६ गरुडमुद्रा—आत्मनोऽभिमुखदक्षिणहस्तकनिष्ठिकया वामकनिष्ठिकां संगृह्याधःपरावर्तितहस्ताभ्यां गरुडमुद्रा ॥ ६ ॥

७ नमस्कृतिमुद्रा—संलग्नौ दक्षिणाङ्गुष्ठाक्रान्तवामाङ्गुष्ठौ पाणी नमस्कृतिमुद्रा ॥ ७ ॥

८ मुक्ताशुक्तिमुद्रा—किञ्चिद्गर्भितौ हस्तौ समौ विधाय ललाटदेशे योजनेन मुक्ताशुक्तिमुद्रा ॥ ८ ॥

९ प्रणिपातमुद्रा—जानुहस्तोत्तमाङ्गादिसंप्रणिपातेन प्रणिपातमुद्रा ॥ ९ ॥

१० त्रिशिखमुद्रा—संमुखहस्ताभ्यां वेणीबंधं विधाय मध्यमाङ्गुष्ठकनिष्ठिकानां परस्परयोजनेन त्रिशिखि-(? ख)मुद्रा ॥ १० ॥

११ भृङ्गारमुद्रा—पराङ्मुखहस्ताभ्यामङ्गुलीर्विदर्भ्य मुष्टिं बद्ध्वा तर्जन्यौ समीकृत्य प्रसारयेदिति भृङ्गारमुद्रा ॥ ११ ॥

१२ योगिनीमुद्रा—वामहस्तमणिबन्धोपरि परात्मु(? ङ्मु)खं दक्षिणकरं कृत्वा करशाखा विदर्भ्य किञ्चिद्वामवलनेनाधोमुखाङ्गुष्ठाभ्यां मुष्टिं बद्ध्वा समुत्क्षिपेदिति योगिनीमुद्रा ॥ १२ ॥

१३ क्षेत्रपालमुद्रा—ऊर्ध्वशाखं वामपाणिं कृत्वाङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकाना(? मा)क्रमयेदिति क्षेत्रपालमुद्रा ॥ १३ ॥

१४ डमरुकमुद्रा—दक्षिणकर (? रेण) मुष्टिं बद्ध्वा कनिष्ठाङ्गुष्ठौ प्रसार्य डमरुकवच्चालयेदिति डमरुकमुद्रा ॥ १४ ॥

१५ अभयमुद्रा—दक्षिणहस्तेनोर्ध्वाङ्गुलिना पताकाकारेण अभयमुद्रा ॥ १५ ॥

१६ वरदमुद्रा—तेनैवाधोमुखेन वरदा [मुद्रा] ॥ १६ ॥

१७ अक्षसूत्रमुद्रा—वामहस्तस्य मध्यमाङ्गुष्ठयोजनेन अक्षसूत्रमुद्रा ॥ १७ ॥

१८ त्रासनीमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य प्रसारिततर्जन्या वामहस्ततलताडनेन त्रासनी ॥ १८ ॥

१९ विश्वमुद्रा—पद्ममुद्रैव प्रसारिताङ्गुष्ठसंलग्नमध्यमाङ्गुल्यग्रा विश्वमुद्रा ॥ १९ ॥

एताः सामान्यमुद्राः ॥ छ ॥ ॥ श्रीः ॥ ॥ श्रीः ॥

॥ इति मुद्राविचारः ॥

ANJALI
GARUDA
VARADA
KAVACHA
DHENU
ABHAYA
PARAŚU
SANNIDHAPANI
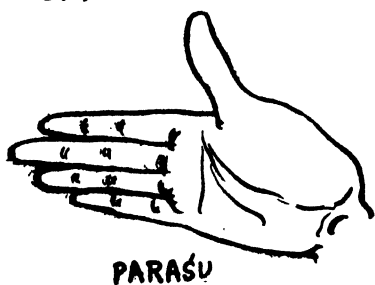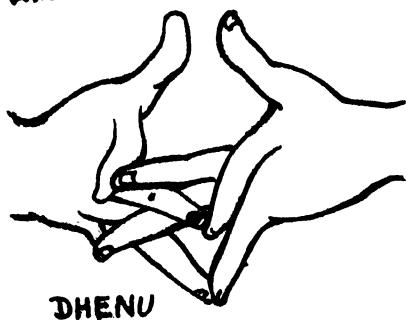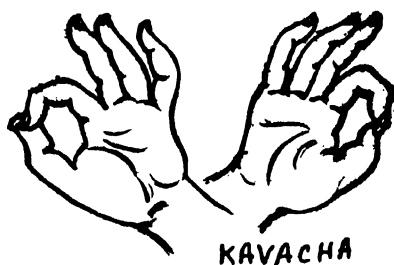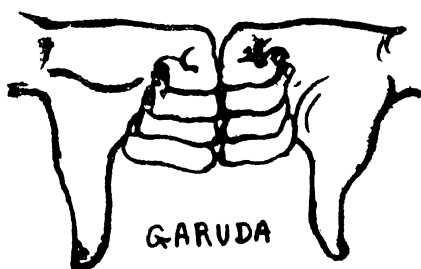
मुद्राविधि

॥ अथ मुद्राविधिः ॥

१ ॐकारमुद्रा—दक्षिणहस्तस्य मुष्टिबंधने दक्षिणांगुष्ठाग्रस्य चोटिवत्कर्षणे ॐकारमुद्रा ॥ सर्वत्र स्मरणावसरे सर्वरत्नाधिकानां ध्येयविषये च कार्ये आयाति। अत्र बीजं प्रणव एव ॥ १ ॥

२ ह्रीँकारमुद्रा—वामांगुष्ठाग्रं दक्षिणांगुष्ठपृष्ठलग्नं, तथा वामतर्जन्यग्रं दक्षिणांगुष्ठाग्रे संयोज्य, वाममध्यमादक्षिणतर्जनीयोजने वामाऽनामिकादक्षिणमध्यमां संयोज्य वामकनिष्ठिकां बिंदुवत्कृत्वा ह्रीँकारमुद्रा। पञ्चवर्णध्यानवश्यार्थयोः अपरसर्वकार्येषु च। अत्र बीजं मायाबीजमेव ॥ २ ॥

३ नकारमुद्रा—वामांगुष्ठं कुण्डलाकारं कृत्वा वामतर्जनीमूले संस्थाप्य वामतर्जनीमध्यमाग्रे २ दक्षिणतर्जन्यां स्थापने नकारमुद्रा। मृतकार्थपूजाढौकनानंतरं शांतिहेतवे क्रियते मंत्रादिकार्ये च ॥ ३ ॥

४ मकारमुद्रा—तत्रैव नकारमुद्रायां मध्यप्रदेशे दक्षिणांगुष्ठं अर्गलावत् स्थाप्यते मकारमुद्रा। व्याख्यानावसरे महिमार्थं सर्वत्र मंत्राधिकारे च ॥ ४ ॥

एतन्मुद्राचतुष्कं कलशस्था[प]ने मुद्राऽ(?)पहारे। नकारमुद्रायां न एव बीजम्, मकारमुद्रायां म एव बीजम्, 'अ'श्च मुद्रायामेव।

५ सिंहमुद्रा—तर्जनीअनामिकयोः पश्चादाकुञ्चने सिंहमुद्रा। वर्धमानविद्यागुणनावसरे श्रीवर्धमानजिनप्रतिष्ठायां च। अत्र बीजं 'अ'कार एव ॥ ५ ॥

६ ऐंकारमुद्रा—दक्षिणकरतर्जनीमध्ये शकटाकारं कृत्वा वामतर्जन्यां स्थापने वाममध्यमाऽनामिकाकनिष्ठिकाः नादबिंदुकलाकाराः क्रियन्ते। ऐंकारमुद्रा त्रिकोणाकारा सारस्वतमंत्रगुणने वश्यार्थे च। अत्र बीजं आ ॥ ६ ॥

७ शङ्खमुद्रा—अंगुष्ठद्वययोजने तर्जनीद्वयस्य सृष्टया कुंडलाकारविधाने मध्यमाद्वय(?यं) परस्पर(?रं) [प्रसार्य] संमील्य च दक्षिणावर्तशङ्खमुद्रा। एषैव तर्जनीद्वयस्य संहा(?ह)रणे कुण्डलाकारविधाने वामावर्तशङ्खमुद्रा। दक्षिणावर्तशङ्खमुद्रा लक्ष्मीसुताद्यर्थ(?र्थे) मंत्रस्मरणे [वामावर्तशङ्खमुद्रा ?] मंगलीकालेखप्रतिष्ठायां वासाभिमंत्रणे च। बीजमत्र इ ॥ ७ ॥

८ चतुष्कपट्टमुद्रा—परस्पराभिमुखमध्यमाद्वयं अनामिकाद्वयं संयोज्य तर्जनीद्वय (?यं) कनिष्ठिकाद्वयं चतुष्पादवन्नियोज्य चतुष्कपट्टमुद्रा। सर्वसंघाधिपप्रमुखकार्येषु कार्या। बीजं ई ॥ ८ ॥

९ नागवेलिपत्रद्वयमुद्रा—हस्तद्वयस्यांगुष्ठद्वययोजने तर्जनीद्वयस्य ऊर्ध्वयोजने पत्रमुद्रा, नागवेलिपत्रोपरि मध्यमाद्वययोगे ऊर्ध्वीकरणे नागवेलिपत्रद्वयमुद्रा। बीजं 'उ'। इति लौकिकं-

नाम सर्ववस्तुस्थापनानंतरं मंगलिकार्थं अग्रे ढौकनाय एनद् द्वयं क्रियते । बीजं उ ॥ ९ ॥

१० योनिमुद्रा—संमुखं अंगुष्ठौ संपीड्य तर्जनीद्वयं च परस्परं संपीड्याऽवाच्याकारवत् प्रलंबीकरणे योनिमुद्रा सर्वत्र वश्यार्थे, बीजं ऊ ॥ १० ॥

सर्वसंख्यया ॥ १० ॥

११ पञ्चपरमेष्ठिमुद्रा—करद्वयांगुष्ठाभ्यां मध्यमाद्वयं संपीड्य अनामिकाद्वयं संपीड्य च तदुपरि तर्जनीद्वयं योजयित्वा प्रकारांतरेण पञ्चपरमेष्ठिमुद्रा मोक्षसाधनार्थं, बीजं ऋ ॥ ११ ॥

१२ पञ्चपरमेष्ठिमुद्रा—अस्या एव पंचयोनिर्नामांतरं महत्कार्यसाधनावसरे, बीजं ॠ ॥ १२ ॥

१३ त्रिद्वारजिनालयमुद्रा—करद्वयस्य मध्यमयोः ऊर्ध्वीकरणे मशीतवत् तदुपरि तर्जन्योः संस्थापने त्रिद्वारजिनालयमुद्रा सामान्यचैत्यगृहस्थापनातत्प्रतिष्ठादौ ॥ बीजं ऌ ॥ १३ ॥

१४ स्वस्तिकमुद्रा—दक्षिणकरमध्यमोपरि वाममध्यमां कृत्वा मध्यमयोस्तयोरग्रे तर्जनीद्वयपरस्परयोगो तयोर्मूले अंगुष्ठद्वयसंस्थापने स्वस्तिकमुद्रा शकुनविलोकनावसरे प्रतिष्ठादौ च बीजं । ॡ ॥ १४ ॥

१५ चतुर्मुखमुद्रा—कोशाकारौ करौ कृत्वा तर्जनीद्वयाऽनामिकाद्वययोः ऊर्ध्वीकरणे । प्रासादवत् करणे अपरांगुलीअधोस्थापने चतुर्मुखमुद्रा, चतुर्जटीनालिकेर-चतुर्मुखप्रासाद नन्दिप्रमुखप्रतिष्ठादौ बीजं ए ॥ १५ ॥

१६ कल्याणत्रयमुद्रा—मशीतमुद्रावन्मध्यमाद्वयं ऊर्ध्वीकृत्य तर्जनीद्वयस्यात्मसंमुखीकरणअंगुष्ठद्वयतर्जनीद्वय नखा एकत्रमीलने कल्याणत्रयमुद्रा, त्रिनेत्रनालिकेर-त्रिमुखीरुद्राक्ष-कल्याणत्रयस्य प्रतिष्ठायां बीजं ऐ ॥ १६ ॥

१७ सामान्यजिनालयमुद्रा—हस्तद्वयस्य कनिष्ठिकाऽनामिकामध्यमानां सर्पफणावत्करणे सामान्यजिनालयमुद्रा सामान्यगृहचैत्यस्थापनावसरे सामान्यजिनालयप्रतिष्ठायां च बीजं ओ ॥ १७ ॥

१८ कपाटमुद्रा—कोशाकारौ करौ कृत्वा अंगुष्ठद्वयप्रथने मध्ये शुषिरे कपाटमुद्रा, प्रतिष्ठायां आच्छादनाधिकारे चक्षू [क्षुरु]न्मीलनावसरे उद्घाट्यते कमलप्रतिष्ठायां च बीजं औ ॥ १८ ॥

१९ तोरणमुद्रा—हस्तद्वयमध्यमाद्वयं तोरणवत्संयोज्य हस्तद्वयतर्जन्यौ तदुपरि वक्रीकृत्य तर्जनीद्वयमूले संयुक्तांगुष्ठद्वयस्य कुंभिकाकारकरणे तोरणमुद्रा । नवीनपुरगृहशालाप्रवेशे शकुनविलोकनावसरे च, बीजं क ॥ १९ ॥

२० शक्तिमुद्रा—परस्पराभिमुखहस्ताभ्यां वेणीबंधं विधाय प्रसार्य संयोज्य च शेषांगुलिभिर्मुष्टिं बंधयेत् इति शक्तिः-प्रहरणविशेषस्तस्य मुद्रा । मरकोपद्रवनिवारणे भृगुकच्छ ऊजेणी ढीली नगरीई विशेष फलदा, बीजं ख ॥ २० ॥

सर्वसंख्यया ॥ २० ॥

२१ ईश्वरमुद्रा—सौभाग्यमुद्रावत्कृत्वा अंगुष्ठद्वयं तर्जनीद्वयं योगे योगे ईश्वरमुद्रा, यस्मिन् ग्रामे ईश्वरप्रासादौ(? दो) भवति तस्मिन् ग्रामे मिथ्यात्वीयस्थाने च क्रियते बीजं ग ॥ १२ ॥

२२ अमृतसञ्जीविनीमुद्रा—उभयकरांगुलीग्रथने मध्ये कुंभाकारं कृत्वांगुष्ठद्वयोर्ध्वीकरणे नाशिकाद्वारे विन्यस्य पवनलिहनं क्रियते अमृतसञ्जीविनीमुद्रा। पानावसरे, बीजं घ ॥ २२ ॥

२३ त्रिनेत्रमुद्रा—संमुखीनकरद्वयांगुष्ठतर्जन्यौ संयोज्य मध्यमाद्वयं च संयोज्य च त्रिनेत्रमुद्रा। यत्र रुद्रकोपो भवति तत्र तदुपशमहेतवे बीजं ङ ॥ २३ ॥

२४ त्रिपुरसमुद्रा—संमुखकरद्वयस्य मध्यमाद्वयं मशीतवत् संस्थाप्य तर्जनीद्वयं तदुपरि वक्रीभूतं क्रियते त्रिपुरस[?]मुद्रा, मिथ्यात्वीयानां स्थाने वश्यार्थे च, बीजं च ॥ २४ ॥

२५ मशीतमुद्रा—करद्वयस्य संमुखांगुलीग्रथनं कृत्वा पश्चान्मध्यमाद्वयं ऊर्ध्वीकृत्य मशीतआकारवत् क्रियते मशीतमुद्रा, म्लेच्छस्थाने पृष्ठपट्टस्थापनावसरे च, बीजं छ ॥ २५ ॥

२६ गृहतोडामुद्रा—अस्त्रमुद्राप्रणवमुद्राभ्यां सार्धं कृताभ्यां गृहतोडामुद्रा गृहप्रवेशे नवीनबिंबप्रवेशे च, बीजं ज ॥ २६ ॥

२७ सिंहासनमुद्रा—परस्परं पृष्ठलग्नपाणी ग्रथितांगुलीकौ अधःकृत्वा कनिष्ठिकाद्वयं पृष्टि(? ष्ठ)पट्टस्थाने ऊर्ध्वीकृत्य सिंहासनमुद्रा, प्रासादे मूलनायकादीनां बिम्बानां स्थापने आचार्यपदस्थापनादिकारे(? र्ये) च, बीजं झ ॥ २७ ॥

२८ पद्मकोशमुद्रा—कोशाकारौ करौ कृत्वाऽनामिकाद्वयस्यांगुष्ठलगनं कनिष्ठिकाद्वयस्य मध्ये प्रतिमाकारं कृत्वा पद्मकोशमुद्रा, नन्द्यावर्त्तस्थापना-धान्यकोष्ठागाराऽशलन-पद्मकोशप्रतिष्ठासु बीजं ञ ॥ २८ ॥

२९ सामान्यपद्ममुद्रा—दक्षिणकर एक एव प्रसारितांगुलीकः सामान्यपद्ममुद्रा सर्वत्र मंत्रपूजावसरे, बीजं ट ॥ २९ ॥

३० नेत्रमुद्रा—हस्तद्वयांगुष्ठद्वयतर्जनीद्वययोगे नेत्राकारे नेत्रमुद्रा बिम्बानां नेत्राञ्जनावसरे प्रथमकपाटोद्घाटनं पश्चान्नेत्रमुद्रा, अधोमुखी प्रतिमादोषो टलयति अनया पुनः सर्वसभावश्यार्थे, बीजं ठ ॥ ३० ॥

सर्वसंख्यया ॥ ३० ॥

३१ विकसितपद्ममुद्रा—कोशाकारावेव करौ कृत्वा पद्मपत्रवत् प्रसारितांगुलीकौ विकसितपद्ममुद्रा प्रतिष्ठाविसर्जनावसरे, बीजं ड ॥ ३१ ॥

कोशाकारौ करौ कृत्वा मध्ये अंगुष्ठौ कर्णिकाकारौ विन्यसेदित्यपि पद्ममुद्रा, एषापि पूजाविशेषे, बीजं ड़ ॥ ३१ ॥

३२ सनालकमलमुद्रा—अञ्जलिं बद्ध्वा द्वयोः करयोरनामिकाद्वयं आत्मसंमुखं क्रियते आमणिबंधं कनिष्ठिकाद्वयं योज्यते अपरांगुलीविरलीकरणे सनालकमलमुद्रा, श्रीगौतममंत्रजाप्यावसरे, बीजं ढ ॥ ३२ ॥

३३ अश्वमुद्रा—दक्षिणकरस्यांगुलीः विरलीकृत्याऽधः मध्यमा किंचिदश्वमुखवद्वक्रीकरणे अश्वमुद्रा, अश्वाधिपानां नवीनप्रासादकारापणे तत्प्रतिष्ठायां अश्वशालायां अश्वदोषनिवारणे च, बीजं ण ॥ ३३ ॥

३४ गजमुद्रा—अश्वमुखमुद्रायामेव वामकरमध्यमा प्रक्षेपे अश्वमुखे दंतयुगलं वामांगुष्ठतर्जमीद्वयं दक्षिणहस्तांगुष्ठकनिष्ठिकाद्वयं च चरणस्थाने नियोज्य च गजमुद्रा, गजाधिपानां नवीनप्रासादकारापणे तत्प्रतिष्ठायां अजितनाथबिंबप्रतिष्ठाविनायकप्रतिष्ठाविनायकमंत्रगुणनेषु कार्येषु, बीजं थ्य (?) ॥ ३४ ॥

३५ दण्डमुद्रा—दंडमुद्रा श्वापदभयनिवारणे बीजं त ॥ लक्षणमाह—दक्षिणहस्तेन मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीं प्रसारयेदिति दण्डमुद्रा ॥ ३५ ॥ क्षेत्रपालदोषनिवारणे च ॥

३६ पार्श्वनाथमुद्रा—पराङ्मुखहस्ताभ्यां वेणीबंधं विधाय अभिमुखीकृत्वा तर्जन्यौ आश्लेष्य शेषांगुलि-मध्ये अंगुष्ठद्वयं विन्यसेदिति पार्श्वनाथमुद्रा ।

श्रीपार्श्वनाथमंत्रजापे सर्प्पभयनिवारणे वश्यार्थे च बीजं थ ॥ ३६ ॥

३७ गरुडमुद्रा—आत्मनोऽभिमुखं दक्षिणहस्तकनिष्ठिकां संगृह्याऽधःपरावर्त्तितहस्ताभ्यां गरुडमुद्रा, परचक्रनिवारणे विषापहरणे दुष्टशाकिन्यादिदोषनिग्रहे पार्श्वनाथबिंबाग्रे च विशेषतः, बीजं द ॥ ३७ ॥

३८ नाराचमुद्रा—दक्षिणांगुष्ठेन तर्जनीमध्यमे समाक्रम्य पुनर्मध्यमामोक्षणेन नाराचमुद्रा, दुष्टरिपु-निग्रहे प्रतिष्ठायां दृग्दोषनिवारणे च, बीजं ध ॥ ३८ ॥

३९ सततमुद्रा—अवाङ्मुखकरद्वयं कृत्वा कनिष्ठिके परस्परं सांडसाबंधेन संबंध्य अंगुष्ठद्वयाऽनामिका-द्वययोः परस्परं संयोज्य मध्यमाद्वयं चंचुवत् प्रसार्य तर्जनीद्वयं चरणयुगलमिव कृत्वा सततः पक्षिविशे[ष]स्तस्य मुद्रा सततमुद्रा, सर्वकार्येषु कार्ये आयाति, बीजं न ॥ ३९ ॥

४० वापीमुद्रा—तोरणमुद्रायामेव अंगुष्ठद्वयप्रसारणे संयोजने च वापीमुद्रा. प्रतिष्ठादौ शांतिकार्येषु बंदिमोक्षादिकार्ये च बीजं प ॥ ४० ॥

४१ कुंभमुद्रा—संकुचितांगुलीकस्य वामहस्तस्य उपरि शिथिलमुष्टिदक्षिणकरस्थापनेन कुंभमुद्रा, एषाऽक्षयनिधिवत् गृहे कुंभस्थापने बंदिमोक्षकार्ये कृष्णकुंभो मंत्र्यते तदग्रे मंत्रो बंदिमोक्षस्य गुणने च, बीजं फ ॥ ४१ ॥

४२ अपरकुंभमुद्रा—पार्ष्णिभ्यां संपुटीकृत्य कूर्म्माकारौ पादौ विधाय मध्ये विवरं क्रियतेऽपरकुंभमुद्रा, प्रासादसामान्यजिनालयशालागृहेषु शिलान्यासे, बीजं ब ॥ ४२ ॥

४३ कुंभमुद्रा—बद्धमुष्ट्योः करयोः संलग्नसंमुखांगुष्ठयोः कुंभमुद्रा । प्रासादे दंडकलशाधिरोपणे देवगुरु-प्रवेशमहोत्सवे संमुखकलशागमने च बीजं भ ॥ ४३ ॥

४४ हृदयमुद्रा—एषैव हृदये यदा योज्यते तदा हृदयमुद्रा, हृदयध्यानावसरे प्रतिष्ठायां बिंबादीनां हृदयन्यासावसरे च बीजं म ॥ ४४ ॥

४५ शिरोमुद्रा—तौ चेन्मुष्टी समीकृतौ ऊर्ध्वांगुष्ठौ शिरसि विन्यसने शिरोमुद्रा, बिम्बादीनां प्रतिष्ठायां शिरसि न्यासावसरे नवीनग्रामप्रवेशे जिनालयगमने अधिष्ठायकवश्ये च, बीजं य ॥ ४५ ॥

४६ शिखामुद्रा—पूर्ववन्मुष्टी बद्ध्वा तर्जन्यौ प्रसारयेदिति शिखामुद्रा स्वदेहरक्षाकार्ये, बीजं र ॥ ४६ ॥

४७ कवचमुद्रा—पुनर्मुष्टिबंधं विधाय कनीयस्यंङ्गुष्ठौ प्रसारयेदिति कवचमुद्रा, व्याख्यानप्रारंभे स्वदेह-रक्षायै धाटीपरचक्रचौरनिवारणे च, बीजं ल ॥ ४७ ॥

४८ घृतभृतकुंभमुद्रा—पूर्ववद् ग्रथितांगुलीकौ करौ कृत्वांगुष्ठाभ्यां पिधानं कुर्यात् मध्ये किंचिद्वरे[? चिद्विवरे] घृतभृतकुंभमुद्रा, प्रासादे घृतपञ्चरत्नसहितं कुंभस्थापनाकार्ये, बीजं व ॥ ४८ ॥

४६ क्षुरमुद्रा—कनिष्ठिकामंगुष्ठेन संपीड्य शेषांगुलीः प्रसारयेदिति क्षुरमुद्रा, नेत्रत्रयस्य न्यासोयं ज्ञानदर्शनचारित्राणां आराधनेऽपि च विलोक्यते, शाकिनीभूतप्रेतनिग्रहे, बीजं श ॥ ४६ ॥

५० भृङ्गारमुद्रा—पराङ्मुखहस्ताभ्यां अंगुलीर्विदर्भ्य मुष्टिं बद्ध्वा तर्जन्यौ समीकृत्य प्रसारयेदिति भृंगारमुद्रा कलशाऽपरपर्यायमुद्रा, ध्वजप्रतिष्ठास्नात्रसंघाधिपाधिकारेषु बिंबादीनां अभिषेके च, बीजं ष ॥ ५० ॥

सर्वसंख्यया ॥ ५० ॥

५१ अस्त्रमुद्रा—दक्षिणमुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीमध्यमे प्रसारयेदिति अस्त्रमुद्रा, हृदयादीनां विन्यसने परचक्र-शत्रूच्चाटने च, बीजं स ॥ ५१ ॥

५२ धेनुमुद्रा—अन्योन्यग्रथितांगुलीषु कनिष्ठिकाऽनामिकयोर्मध्यमातर्जन्योश्च संयोजनेन गोस्तनाकारा धेनुमुद्रा, भूमिशुद्धौ सर्वत्र पवित्रीकरणे सर्वत्र शांतिकयंत्रस्थापना क्रियते तत्र पूर्वं एषा क्रियते, बीजं ह ॥ ५२ ॥

दक्षिणहस्तस्य तर्जनीं वामहस्तस्य मध्यमया संदधाने मध्यमां च तर्जन्याऽनामिकां कनिष्ठिकया कनिष्ठिकां चानामिकया एतच्चाऽधोमुखं कुर्यादिषा धेनुमुद्रा इत्यने[न] विशेषंति तत्रापि पूर्वोक्तकार्यं बीजं ज्ञातव्यं ॥ ५२ ॥

५३ प्रतिमामुद्रा—हस्तद्वयस्य मध्यमाद्वयं किंचित् फणावत्कृत्वा तर्जनीद्वयहस्ताकारं कृत्वा अनामिका-द्वयस्य चरणाकारौ कृत्वा प्रतिमामुद्रा, प्रतिमानां प्रतिष्ठामंडने प्रारंभ एव कार्या मंत्रन्यासावसरे पूर्वं स्वहस्तेन प्रतिमामुद्रां कृत्वा दर्श्यते बीजं श्रं ॥ ५३ ॥

५४ स्थापनीमुद्रा—आवाहनी एवाऽधोमुखी स्थापनीमुद्रा सर्वत्रस्थापनावसरे श्राद्धादीनां स्थिरीकरणि-(? णे) च, बीजं अः ॥ ५४ ॥

५५ आवाहनीमुद्रा—हस्ताभ्यां अंजलिं कृत्वाऽनामिकामूलपर्वांगुष्ठसंयोजनेनावाहनी मुद्रा, व्याख्याना-वसरे श्रोतृणामाकर्षणे दशदिक्पालाह्वाने च, बीजं श्क ॥ ५५ ॥

५६ संनिधानीमुद्रा—संलग्नमुष्टी उच्छ्रितांगुष्ठौ करौ संनिधानीमुद्रा, मंत्रादीनां गुणनप्रारंभे क्षुद्रोपद्रवनाशने, च बीजं ठ ॥ ५६ ॥

५७ निष्ठुरामुद्रा—तावेव गर्भगांगुष्ठौ निष्ठुरामुद्रा, चित्तैकाग्र्यकरणे कस्यचित् कोपकरणावसरे च, बीजं अ ॥ ५७ ॥

५८ प्रवहणमुद्रा—उभयकनिष्ठिकामूलसंयुक्तांगुष्ठाग्रद्वयमुत्तानितं सहितं पाणियुगमावाहनं प्रवहणापर-पर्यायं तन्मुद्र(? द्रा) स(? ह)ष्टस्य कस्यचित् विदेशगतस्य पश्चादाकर्षणविषये प्रवहणातरणे च, बीजं आ ॥ ५८ ॥

५६ स्थापनमुद्रा—तदेव तर्जनीमूलसंयुक्तांगुष्ठद्वयमवाङ्मुखं स्थापनमुद्रा, नंदिस्थापनसंघपतिप्रमुखस्था-पनेषु बीजं इ ॥ ५६ ॥

६० अवगुण्ठनमुद्रा—शिरोदेशमारभ्य प्रपदं पार्श्वाभ्यां तर्जन्योर्भ्रमार्पणं अवगुंठनमुद्रा. इत्येके स्वांगरक्षायै मार्गे संघसार्थयो रक्षार्थं दंडकेनात्मनः सकाशात् लेखाकरणे च, बीजं ई ॥ ६० ॥

६१ निरोधमुद्रा—मुष्टिप्रसृतया तर्जन्या देवतामभितः परिक्रमणं निरोधमुद्रा अग्निप्रमुखभयानां टालनार्थं वारिधारावेलायां ध्यानावसरे च, बीजं उ ॥ ६१ ॥

६२ शासनीमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तस्य प्रसारिततर्जन्या वामहस्ततलताडनेन शासनीमुद्रा दुष्टनिवारणे दुर्विनीतशिष्यशासने च, बीजं ऊ ॥ ६२ ॥

६३ गोवृषणमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणहस्तमध्यमातर्जन्योर्विस्फारितप्रसारणेन गोवृषणमुद्रा संघे मार्गे चलति अग्रे प्रथमं एनां कृत्वा चल्यते मंगलार्थं, बीजं ऋ ॥ ६३ ॥

६४ पाशमुद्रा—शासनीगोवृषणमुद्रे नेत्राऽस्त्रयोः पूजार्थं अंगुष्ठे तर्जनीं संयोज्य शेषांगुलीप्रसारणेन पाशमुद्रा दुष्टनिग्रहे, बीजं ॠ ॥ ६४ ॥

६५ महामुद्रा—प्रसारिताभ्यां अधोमुखाभ्यां हस्ताभ्यां पादांगुलीतलान्मस्तकस्पर्शाद् महामुद्रा संघपतिप्रमुखाणां स्थापने जगद्गमनावसरे च, बीजं ऌ ॥ ६५ ॥

६६ अपरपाशमुद्रा—परस्पराभिमुखौ करौ कृत्वा दक्षिणकरमध्यमाऽनामिकाभ्यां वामकरमध्यमाऽनामिकयोर्वलगनं क्रियते अपरपाशमुद्रा अतीवदुष्टनिग्रहे शाकिन्यादिनिग्रहावसरे च, बीजं ॡ ॥ ६६ ॥

६७ अङ्कुशमुद्रा—बद्धमुष्टेर्वामहस्तस्य तर्जनीं प्रसार्य किञ्चिदाकुञ्चयेदित्यङ्कुशमुद्रा वश्यार्थे प्रतिष्ठाविसर्जनावसरे च, बीजं ए ॥ ६७ ॥

६८ अपरअङ्कुशमुद्रा—सौभाग्यमुद्रां कृत्वा द्वे अपि मध्यमे आत्मसंमुखे क्रियेते इति अपरअङ्कुशमुद्रा सामान्यमनुष्यचतुष्पदनिग्रहे च, बीजं ऐ ॥ ६८ ॥

६९ महाङ्कुशमुद्रा—एषैव विपर्यासे आत्मनीनसंमुखे मध्यमे महाङ्कुशमुद्रा संघादीनां दुष्टप्रत्यनीकनिवारणे च, बीजं ओ ॥ ६९ ॥

७० महानागपाशमुद्रा—परस्परोन्मुखौ मणिबन्धाभिमुखकरशाखौ करौ कृत्वा ततो दक्षिणांगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां वाममध्यमाऽनामिके तर्जनीं च तथा वामांगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यामितरस्य मध्यमाऽनामिके तर्जनीं समाक्रामयेदिति महानागपाशमुद्रा, लोकोक्त्या वा घडोलउ । प्रतिष्ठादौ दुष्टदेवतानां । बंधनविषये दुष्टनिग्रहे वश्यार्थे सर्पभयनिवारणे च, बीजं औं ॥ ७० ॥

७१ ध्वजमुद्रा—संहतोर्ध्वांगुलिवामहस्तमूले चांगुष्ठं तिर्यग् विधाय तर्जनीचालनेन ध्वजमुद्रा ध्वजारोपादौ शिष्यपदस्थापनानंतरं क्रियते, बीजं क ॥ ७१ ॥

७२ शरामुद्रा—वामहस्तेन मुष्टिकां प्रसार्य शेषांगुलीरंगुष्ठेन पीडयेत् इति शरामुद्रा धवलमायाबीजस्मरणे कामधेनुदुग्धकृते आलोचनाउद्यापनावसाने च, बीजं ख ॥ ७२ ॥

७३ वज्रमुद्रा—वामहस्तस्योपरि दक्षिणकरं कृत्वा कनिष्ठिकांगुष्ठाभ्यां मणिबंधं संवेष्ट्य शेषांगुलीनां विस्फारितप्रसारणेन वज्रमुद्रा प्रतिष्ठादौ अंगरक्षाकृते, बीजं श्क ॥ ७३ ॥

७४ शृङ्खलामुद्रा—यथा वज्रऋषभनाराचबंधनं हस्तद्वयेनांगुष्ठतर्जनीभ्यां वलके विधाय परस्परांतःप्रवेशने शृङ्खला, परस्पराभिमुखौ करौ कृत्वांगुलीग्रथनं क्रियते वामहस्ताङ्गुलीभिर्दक्षिणहस्ताङ्गुल्यः इत्यपि शृङ्खला, दुष्टबन्धनादौ भग्नचित्तशिष्यादीनां स्थिरीकरणे च, बीजं ग ॥ ७४ ॥

७५ वरदमुद्रा—दक्षिणहस्तमुत्तानं विधायाऽधःकरशाखा[ः] प्रसारयेदिति वरदमुद्रा ॥ वरदायिनी मन्त्राधिकारे च, बीजं घ ॥ ७५ ॥

* अङ्कुश १ महाङ्कुश २ ध्वज ३ वरदा ४ एता जयादिदेवतानां पूजामुद्राः ॥

७६ चक्रमुद्रा—वामहस्ततले दक्षिणहस्तमूलं संनिवेश्य करशाखा विरलीकृत्य प्रसारयेदिति चक्रमुद्रा, प्रतिष्ठादौ दुष्टोच्चाटनेऽपि च सर्वदोषनिवारणे च दशारचक्रं, बीजं ङ ॥ ७६ ॥

* दक्षिणाभिमुखी वामहस्ततले उत्तराभिमुखदक्षिणहस्ततलं निवेश्याङ्गुलीर्विरली-कुर्यादिति चक्रमुद्रा ॥

७७ नमस्कृतिमुद्रा—संलग्नौ दक्षिणाङ्गुष्ठाक्रांतवामाङ्गुष्ठौ पाणी नमस्कृतिमुद्रा तत्वचिंतनाधिकारे कोपोपशमने च, बीजं च ॥ ७७ ॥

७८ मुक्ताशुक्तिमुद्रा—किञ्चिद्गर्भितौ समौ करौ विधाय ललाटदेशे योजनेन मुक्ताशुक्तिमुद्रा पापक्षये प्रतिष्ठाधिकारे च, बीजं छ ॥ ७८ ॥

७९ प्रणिपातमुद्रा—जानुहस्तोत्तमांगादिसंप्रणिपातात् प्रणिपातमुद्रा कोपोपशमे भूपादिदर्शनावसरे च, बीजं ज ॥ ७९ ॥

८० योनिमुद्रा—वामहस्ततर्जन्या कनिष्ठिकामाक्रम्य तर्जन्यग्रं मध्यमया कनिष्ठिकाग्रं पुनरनामिकया-कुञ्च्य मध्येऽङ्गुष्ठं निक्षिपेदिति योनिमुद्रा। प्रकारान्तरेण—ग्रथितानां अङ्गुलीनां तर्जनीभ्यामनामिके संगृह्य मध्यपर्वस्थाङ्गुष्ठयोर्मध्यमयोः संधानकरणं योनिमुद्रा इत्यन्ये जैनप्रतिष्ठायां नाशिकान्यासावसरे लिङ्गस्थानन्यासावसरे च वश्यार्थे च, बीजं झ ॥ ८० ॥

८१ त्रिमुखमुद्रा—संमुखहस्ताभ्यां वेणीबंधं विधाय मध्यमाङ्गुष्ठकानां परस्परयोजनेन त्रिमुखमुद्रा त्रिवारउ, देवालयप्रतिष्ठायां त्रिमुखरुद्राक्षप्रतिष्ठायां च, बीजं ञ ॥ ८१ ॥

८२ योगिनीमुद्रा—वामहस्तमणिबन्धोपरि पराङ्मुखदक्षिणकरं कृत्वा विदर्भ्य किञ्चिद्वामवलनेनाऽधो-मुखाङ्गुष्ठाभ्यां मुष्टिं बद्ध्वा समुत्क्षिपेत् योगिनीमुद्रा. मरकोपद्रवनाशने, बीजं ट ॥ ८२ ॥

८३ डमरुकमुद्रा—दक्षिणकरेण मुष्टिं बद्ध्वा कनिष्ठिकाङ्गुष्ठौ प्रसार्य डमरुकवच्चालयेदिति डमरुकमुद्रा अशुभउपद्रवनिवारणे दृष्टिदोषोत्तारणे च, बीजं ठ ॥ ८३ ॥

८४ क्षेत्रपालमुद्रा—ऊर्ध्वशाखं वामपाणिं कृत्वाङ्गुष्ठेन कनिष्ठिकामाक्रमयेदिति क्षेत्रपालमुद्रा. आत्म-रक्षायै चतुर्मासकस्थित्यै नवीनक्षेत्रप्रवेशावसरे प्रासादप्रवेशानंतरं एषा क्रियते, बीजं ड ॥ ८४ ॥

८५ अभयमुद्रा—दक्षिणहस्तेन ऊर्ध्वांगुलिना पताकाकरणादभयमुद्रा, शांतिहेतवे बंदिमोक्षावसरे च, बीजं ढ ॥ ८५ ॥

८६ पाशकमुद्रा—वामहस्तस्य मध्यमाङ्गुष्ठयोजनेन पाशकमुद्रा, यूते जयदायिनी ध्यानविषये च, बीजं ण ॥ ८६ ॥

८७ खड्गमुद्रा—दक्षिणकरेण मुष्टिं बद्ध्वा तर्जनीमध्यमे प्रसारयेदिति खड्गमुद्रा, शिष्यस्थापने परचक्र, ईतिनिवारणे च, बीजं त ॥ ८७ ॥

८८ प्रवचनमुद्रा—दक्षिणाङ्गुष्ठेन तर्जनीं संयोज्य शेषाङ्गुलीप्रसारणेन प्रवचनमुद्रा. सिद्धान्ताभ्यासे व्याख्यानावसरे ध्यानावसरे च, बीजं थ ॥ ८८ ॥

* वामकरेण कलाचिकां धृत्वा दक्षिणकरांगुष्ठयवे तर्जनीअग्रयोजनेन दक्षिणकरकूर्पराधोऽधोमीलितसरलाङ्गुलिवामकरतलोपरि पूर्वाभिमुखतद्रूपदक्षिणकरतलस्थापनेन वा प्रवचनमुद्रा ॥

८९ योगमुद्रा—अन्योऽन्यान्तरिताङ्गुलकोशाकारहस्ताभ्यां कुक्षिउपरि कूर्परस्थाभ्यां योगमुद्रा ध्यानविषये प्रतिष्ठावसरे शक्रस्तवपाठे च, बीजं द ॥ ८९ ॥

९० मङ्गलमुद्रा—हस्ताभ्यां संपुटं कृत्वा अङ्गुलीः पत्रवद्विकाश्य मध्यमे परस्परं संयोज्य तन्मूललग्नावङ्गुष्ठौ कारयेदिति मङ्गलमुद्रा हथलेवावसरे मङ्गलीके च, बीजं ध ॥ ९० ॥

९१ आसनमुद्रा—अञ्जल्याकारहस्तस्योपरि हस्त आसनमुद्रा मङ्गलीकावसरे प्रतिष्ठावसरे च, बीजं न ॥ ९१ ॥

९२ अङ्गमुद्रा -वामकरोद्धृतदक्षिणकरसमालभने अङ्गमुद्रा अङ्गरक्षायै, बीजं प ॥ ९२ ॥

९३ पर्वतमुद्रा—उभयोः करयोरनामिकामध्यमे परस्परानभिमुखे ऊर्ध्वीकृत्य मीलयेच्छेषांगुलीः पातयेदिति पर्वतमुद्रा, स्नात्राधिकारे क्षुद्रोपद्रवनिवारणे च, बीजं फ ॥ ९३ ॥

९४ विस्मयामुद्रा—करस्याऽपरावर्तनं विस्मया मुद्रा चमत्कारदर्शने प्रतिष्ठानन्तरं सर्वदोषनिवारणे च, बीजं ब ॥ ९४ ॥

९५ चुंटनमुद्रा—अनामिकायां अङ्गुष्ठाग्रस्पर्शनं दूर्वावनस्पतिचुंटनमुद्रा शान्ताधिकारे श्रेयोऽर्थे च, बीजं भ ॥ ९५ ॥

९६ श्रीवत्समुद्रा—उभयकरतर्जन्यौ अङ्गुष्ठेन सह संमील्य मध्यमाद्वयं प्रसार्य अनामिकाद्वयं अङ्गुष्ठाऽधः संयोज्यते श्रीवत्समुद्रा शकुनविलो० बीजं म ॥ ९६ ॥

* बिंबहृदयन्यासे श्रीशीतलनाथबिंबप्रतिष्ठायां च मङ्गलीकलेखे च ॥

९७ अक्षमुद्रा—वामहस्तस्य मुष्टिबंधने अक्षमुद्रा, अक्षयनिधितपस्करणे घडलातप अपरपर्याये प्रतिष्ठायां अक्षानां वासक्षेपे च, बीजं य ॥ ९७ ॥

९८ गदामुद्रा—वामहस्तमुष्टेरुपरि दक्षिणमुष्टिं कृत्वा गात्रेण सह किंचिदुन्नामयेदिति गदामुद्रा दुष्टनिवारणे, बीजं र ॥ ९८ ॥

९९ घण्टमुद्रा—अधोमुखवामहस्ताङ्गुलीर्घण्टाकाराः प्रसार्य दक्षिणेन मुष्टिं बद्ध्वा तां ऊर्ध्वां कृत्वा वामहस्ततले नियोज्य घण्टावच्चालनेन घण्टमुद्रा, देवार्चादौ प्रतिष्ठामुहूर्तसाधने च सावधानार्थं क्रियते, व्याख्याप्रारंभे सभासावधानापादने, बीजं ल ॥ ९९ ॥

१०० नादमुद्रा—अङ्गुष्ठरुद्धेतराङ्गुल्यग्रायास्तर्जन्या ऊर्ध्वाकारो नादमुद्रा, ग्रामप्रवेशाधिकारे वाजित्रवादनाधिकारे च, बीजं व ॥ १०० ॥

१०१ कमण्डलुमुद्रा—उन्नतपृष्ठहस्ताभ्यां संपुटं कृत्वा कनिष्ठिकां निष्कास्य योजयेदिति कमण्डलुमुद्रा. पवित्रीकरणे, बीजं श ।। १०१ ।।

१०२ परशुमुद्रा—पताकाबद्धस्तं प्रसार्य अङ्गुष्ठयोजनेन परशुमुद्रा दुष्टसाधने शाकिन्यादिभयनिवारणे च, बीजं ष ।। १०२ ।।

१०३ अपरपरशुमुद्रा—यद्वा पताकाकारं दक्षिणकरं सह चाङ्गुलिं कृत्वा तर्जन्यङ्गुष्ठाक्रमणेन अपर-परशुमुद्रा, दृष्टिदोषोत्तारणे, बीजं स ।। १०३ ।।

१०४ वृक्षमुद्रा—ऊर्ध्वदण्डाकारौ करौ कृत्वा पद्मवत् करशाखाः प्रसारयेदिति वृक्षमुद्रा, अशोकवृक्षकरणे, शिष्यस्थापनादौ च, बीजं ह ।। १०४ ।।

(षोडशविद्यादेवीनां मुद्राः)

१०५ सर्पमुद्रा—दक्षिणं हस्तं संहताङ्गुलिमुन्नमय्य सर्पफणावत्किञ्चिदाकुञ्चयेदिति सर्पमुद्रा, पन्नगादि-उपसर्गनिवारणे शाकिनीनिवारणे च, बीजं अं ।। १ ।।

उभयकरतर्जन्यो(? न्यौ) कुण्डलाकारौ विधाय संमील्य चाऽन्यो अङ्गुष्ठौ योज्यते माङ्गल्यकरणे, बीजं अः ।। २ ।।

१०६ ज्वलनमुद्रा—हस्ताभ्यां संपुटं विधाय अङ्गुलीः पद्मवद्विकाश्य मध्यमे परस्परं संयोज्य तन्मूल-लग्नाङ्गुष्ठौ कारयेदिति ज्वलनमुद्रा, शाकिनीनिवारणे संकटभंजनार्थे च, बीजं घ्या ।। ३ ।।

१०७ शिवशासनमुद्रा—उभौ कूर्परौ एकत्रमीलने उपरि कमलवत्प्रसार्य स्थीयते जिनशासनशिवशासनमुद्रा कोपोपशमे, बीजं ट ।। ४ ।।

१०८ शूलमुद्रा—परा(? र)स्पराभिमुखमर्द्धाङ्गुलिकौ करौ कृत्वा तर्जनीमध्यमाऽनामिका विरलीकृत्य परस्परं संयोज्य कनिष्ठिकाङ्गुष्ठौ पातयेदिति शूलमुद्रा उपसर्गनिवारणे दुष्टोच्चाटन-कामणदोषनिवारणे च, बीजं अं ।। ५ ।।

१०९ श्रीमणिमुद्रा—बद्धमुष्टेर्दक्षिणकरस्य मध्यमाङ्गुष्ठयोजनेन तर्जन्याङ्गुष्ठ[यो]र्मूलाक्रमेण प्रसारयेदिति श्रीमणिमुद्रा। पञ्चदशाक्षरीविद्यापूजायै, बीजं आ ।। ६ ।।

गदाघण्टाकमण्डलुपरशुद(? वृ)क्षसर्पखड्गज्वलनश्रीमणिमुद्राः—षोडशविद्यादेवीनां ज्ञातव्याः ।।

(दिक्पालानां मुद्राः)

११० शूलमुद्रा—यद्वा पताकाकारं करं कृत्वा कनिष्ठिकामङ्गुष्ठेनाक्रम्य शेषाङ्गुलीः प्रसारयेदिति द्वितीय शूलमुद्रा। विकारादिव्यथानिवारणे बीजं इ ।।

दण्डो नागपाशशूलद्वितीयशूलाद्या मुद्राः पूर्वोक्ताभिः सह दिक्पालानां ज्ञातव्याः ।।

१११ संहारमुद्रा—हस्तं प्रसार्य कनिष्ठिकादितर्जन्यन्तानामङ्गुलीनां क्रमसङ्कोचनेनाङ्गुष्ठमूले[न पीडयेत्] संहारमुद्रा विसर्जनमुद्रेयं मन्त्रविसर्जनादौ गुणनप्रांते सर्वदोषनिवारणे च, बीजं ई ।।

११२ परमेष्ठिमुद्रा—उत्तानहस्तद्वयेन वेणीबन्धं विधाय अङ्गुष्ठाभ्यां कनिष्ठिके तर्जनीभ्यां च मध्यमे संगृह्य अनामिके समीकुर्यादिति परमेष्ठिमुद्रा। वासाभिमंत्रणविषये ध्वजाप्रतिष्ठादौ आरात्रिकादौ च, बीजं उ ॥

११३ अञ्जलीमुद्रा—उत्तानौ किञ्चिदाकुञ्चितकरशाखौ पाणी विधाय योजयेदञ्जलीमुद्रा सर्वसंतोषोत्पादनाय, बीजं ऊ ॥

११४ जिनमुद्रा—चतुरङ्गुलमग्रतः पादयोरन्तरं किञ्चिन्न्यूनं पृष्ठतः कृत्वा समपादकायोत्सर्गेण जिनमुद्रा तस्करादिभयनिवारणे, बीजं ए ॥

११५ सौभाग्यमुद्रा—परस्पराभिमुखौ ग्रथिताङ्गुलिकौ करौ कृत्वा तर्जनीभ्यां अनामिके गृहीत्वा मध्यमे प्रसार्य तन्मध्ये अङ्गुष्ठद्वयं निक्षिपेदिति सौभाग्यमुद्रा, सर्ववश्यार्थे श्रेयोऽर्थे च, बीजं ऐ ॥

अत्रैवाङ्गुष्ठद्वयस्याऽधः कनिष्ठिकां तदाक्रांततृतीयपर्विकां न्यसेदिति सौभाग्यमुद्रा वश्यार्थे संमान्यवश्यार्थे च, बीजं ओ ॥

॥ एता मुद्राः ॥

५२ मुद्रा यावत् भवन्ति तावत् ५२ व्यञ्जनानि बीजं। अनुक्रमेण तदनन्तरं १०४ यावत् ५२ वर्णाः पश्चानुपूर्व्या बीजं ज्ञेयं ॥ १०४ ॥ पूठिई बीजं। ५२ वर्णा ऋ ॠ ऌ ॡ वर्णवर्ज्यं। इति गुर्वाम्नायां(? यः) ॥

॥ इति मुद्राविधि समाप्तम् ॥

संवत् १६६३ वर्षे पोस वदि ८ शनौ। श्रीपुण्यरत्नसूरिविजयराज्ये ऋषिगुणरत्नलिखितम्। अहिमदनगरे लिखितम्। शुभं भवतु। कल्याणमस्तु। छ। श्रीरस्तु। लेखकपाठकयोः श्रीरस्तु। छ। शुभं भवतु।

* Portion found in the margin.

BOOKS PUBLISHED IN THE MAHARAJA SAYAJIRAO GAEKWAD HONORARIUM LECTURES SERIES

. ANCIENT FOUNDATIONS OF ECONOMICS IN INDIA: by PROF. K. T. SHAH—1950-51. (Publishers: Vora & Co. Publishers Ltd., Bombay-2) 11-0-0

2. THE GEOLOGY AND MINERAL RESOURCES OF INDIA with reference to Gujarat and Bombay State by Dr. D. N. WADIA, M.A., D.Sc., F.G.S., F.N.I. Geological Adviser to Government of India. 1952-53 2-0-0

3. ANCIENT INDIAN COLONISATION IN SOUTH-EAST ASIA by DR. R. C. MAJUMDAR, M.A., PH.D. Director, History of Freedom Movement in India, Ministry of Education, Government of India. 1953-54 3-12-0

4. TREATMENT OF LANDSCAPE IN EASTERN AND WESTERN POETRY: by DR. C. P. RAMASWAMI AIYAR, K.C.S I., K.C I.E., LL.D., D.LITT. Vice-Chancellor, Banaras Hindu University, Banaras 1955-56 2-4-0

BOOKS PUBLISHED IN THE MAHARAJA SAYAJIRAO III GOLDEN JUBILEE MEMORIAL LECTURES SERIES

1. RĀGA ANE RASA: by PANDIT OMKARNATH THAKUR (in Gujarati) 1950-51 1-12-0

2. GUJARĀTĪ PIṄGALA-NAVĪ DṚṢṬIE: by PROF. RAMNARAYAN V. PATHAK (in Gujarati) 1951-52 1-6-0

3. THE POSTULATES OF RURAL DEVELOPMENT: by SHRI S. K. DEY, I.C.S. Development Commissioner, West Bengal—1952-53 0-7-0

4. THE PROBLEM OF DISCIPLINE IN INDIAN UNIVERSITIES & SELECTION AND TRAINING OF PERSONNEL FOR PUBLIC SERVICES—1955-56 by PROFESSOR N. K. SIDHANTA, M.A. (Cantab.) Vice-Chancellor, Calcutta University, Calcutta 1-0-0

BOOKS PUBLISHED IN THE KIRTI MANDIR LECTURES SERIES

1. STUDIES IN RĀMĀYAṆA: by DEWAN BAHADUR K. S. RAMASWAMI SHASTRI—1944 7-8-0

2. SOME ASPECTS OF THE HINDU VIEW OF LIFE ACCORDING TO DHARMAŚĀSTRA: by K. V. RANGASWAMI AIYANGAR 1952 6-0-0

Can be had from:

The Director, Oriental Institute, Baroda (India).